

İRAN ALEVİLERİ ve EHL-İ HAKLAR'DA KADIN KIRMANŞAH BABA YADİGAR'DA RIYAZETTE BULUNAN KADINLAR

YIL / YEAR 14, SAYI / ISSUE 28 (GÜZ / AUTUMN 2016/2) ss. 155-185

ESRA DOĞAN TURAY

Yrd. Doç. Dr., Artuklu Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

esra_dogan@hotmail.com

Öz

Alevilik tarihinin kadim coğrafyası İran'da bu düşünce İslam'la Zerdüştilik, Maniheizm ve Mazdek gibi eski dinlerden etkilenmiş, kadın tasavvuru Hz.Fatıma kutsiyetinde kendini göstermiştir. Alevi kadınlar tarihin farklı evrelerinde bir takım baskı ve tebidlere maruz kalmış, bu tebidler Alevilerin yaşadığı tüm coğrafyalarda aynı şiddet ve aynı zamanda olmamıştır. Bu topluluklarda kadınlar cemi yöneten, kırklar ceminde ferraşlık yapan, nezr işlerini yürütenler olarak yer almışlardır. Ehl-i Hakların kurucu şahsiyetleri Heftvan anneleri ve nazarkerde dediğimiz şahsiyetler bu düşüncenin bağlularınca mukaddes sayılmıştır. Bu kadınların hatırası yaşatılmış, virdleri dilden dile söylene gelmiştir. Yakın dönemlere kadar Baba Yadigâr ziyaretgâhı gibi kendilerini buralara adayarak riyazet çeken az sayıda Alevi kadın mevcutken, İran İnkılabından sonra bu kadınlardan eser kalmamıştır.

Anahtar kelimeler: Ehl-i Hak, Sufi kadınlar, İran, Baba Yadigar ziyaretgahi,

WOMEN IN IRAN'S ALAWIS AND AHL-E HAQQ
THE SELF-DENIAL OF KERMANSHAH BABA YADEGAR'S WOMEN

Abstract

The Alawi beliefs in Iran, have been profoundly influenced by the history and geography of this country. The concept sacredness of woman in the old beliefs of Iran, such as Zoroastrianism, Maniheizm and Mazdek, shows itself in Fatima's personality. In these communities, women were involved as rulers who ruled the ceremony of worship performed by various dervish orders (cem, kırklar cemi) and as chars in cleaning services (farrash) or as conductors in taking a vow (nazr) during the ceremony of the forties (kırklar cemi). Moreover, like Haftân mothers and nazarkarda figures, who are accepted by the founders of the Ahl-e Haqq communities, they are regarded sacred by their beliefs. But in the different stages of history Alawi women were subjected to a number of repressions and exile in different stages of history. There have been a few Alawite women who could uphold themselves by visiting the places of pilgrimage and devoting themselves to worship such as Baba Yadigâr visiting place, until recently. But after the Iranian Revolution these women couldn't have sustain their existence.

Keywords: Ahl-e Haqq, Women Mystics, Iran, Baba Yadigâr visiting place

Giriş

بشوی اوراق اگر هم در می ماند

که علم عشق در دفتر نباشد

Kalan sayfaları yıka gitsin.....

Çünkü aşk ilmi defterlerde kalmamalı¹

Bu makale tam da bu satırlardaki kabule binaen mevcut olan az sayıda kaynak bilgi ve belge ile kaleme alınmıştır. Zira bu gün şifahi geleneği benimseyen İran Aleviliği ezcümle kadın mefhumu hakkında geçirdiği tarihi süreç neticesinde sınırlı malumata sahibiz. Bu sebeple İran Aleviliğinin mukaddes metinlerinde bile sırlarla ifade edilen, sadece işaret ve imgelerle değinilen kadın ve kadına bakış mevzusu hakkında konuşmak takdir edileceği üzere beraberinde birçok soru ve belirsizlik getirecektir. Meselenin madudiyetine binaen bulabildiğimiz ipuçlarını burada, olduğu gibi irae etmeyi uygun gördük².

Kürt/Lor, Türk ve Arap unsurlarından oluşan İran Alevilerinin çoğunluğu Kürt ve Türk Alevileri oluşturur. Bu sebeple İran Aleviliği ile kast edilen daha çok Kürt ve Türk Alevileridir. Aryan ırkından gelen ve Kürtçe'nin Sorani lehçesini konuşan Kakai Kürt Ehl-i Hakları³ Karakoyunlu Türklerin yadigarı Azeri Türkçesi konuşan Gorani Ateşbeyi Alevileri⁴ Irak lehçesi Arapçası konuşan Muş'a'sa'i Arap Aleviler⁵ İran coğrafyasında belki de Alevilik tarihinin en geniş ve en eski arka bahçesi sayılacak bir çeşitlilikle hayatlarını bu güne kadar idame ettirmişleridir. Kökenleri eski İran dinlerine dayanan bu inanın şekil aldığı dönem Sultan Sahhak zamanıdır. Bu toplulukların yaşadıkları yerler günümüzde Batı İran'ın Türkiye sınırına yakın bölgeleri olan Kürdistan ve Loristan, Kerend-Sahne-Kirmanşah başta olmak üzere, Pol-i Zihab, Horremabad, Güney Azerbaycan Tebriz, İlihiç ve

¹ Derunmayehay-i Müşterek, s. 140

² Dr.Muhammed Ali Sultani'nin değerli desteği ile vücuda gelen bu makale dolayısıyla kendilerine derin teşekkürlerimi bildiririm.

³ 1270 yılında Irak- Berzenc'de dünyaya gelen ve 1300 lü yılların sonunda Irak-Oraman-Perdiver'de ölen Sultan Sahhak tarafından kurulan Alevi meşrebi.

⁴ Tahgig Der Mezheb-i ve Tarige-i Aliullahi, s.543

⁵ Muş'a'sa'iler İran'da Huveyze şehri etrafında yaşayan Lor Arap ve az sayıda da Kürt Alevilerdir. Zamanla Şiileşmiş olan bu Aleviler, hicri sekizinci ve dokuzuncu asırlarda yaşayan Seyyid Muhammed bin Fellah'ın ö.870 önderliğinde var olmuşlardır.Bu sebeple Muş'a'sa'i diye anılırlar.Ali'nin uluhiyeti bu meşrebin bağlıları arasında esastır.Bu zatın kitabı olan *Kelam'ül Mehdi* adlı eser meşrebin mukaddes metnidir. Eserin aslı Arapça el yazmadır ve henüz yayınlanmamıştır. (Kum, Meraşi Kütüphanesi No: 1211). Muhammed bin Fellah uluhiyet ve mehdeviyetin kendinde toplandığı zattır. Muhammed bin Fellah'ın Arap göçer bedeviler arasında kurduğu birlik ve düzen İran'daki diğer Alevi grupları gibi Şah İsmail zamanında 914/1508 ortadan kaldırılmış, oldukça yetkin ve söz sahibi bu zattan sonar meşreb, Teşeyyü'i Galî'den,Teşeyü'i İsnaaşeriyeye geçmiştir.Alevi Araplar dağıtılmıştır.Arap kabilelerinin Muhammed bin Fellah'a bağlılığı İran'daki diğer Aleviler gibi olmamış, Arap Aleviler hiç bir zaman devlet olma iddası ya da umumi bir başkaldırıda bulunmamışlardır.Bu Aleviler diğer Ehl-i Haklar'ın çağrısına icabet etmemiş, siyasi bir hedef taşımamış, sessiz ve beladan uzak bir hayat tarzını seçmiş, tarikat olarak kalmayı tercih etmişleridir. Muhammed Ali Rencber Muş'a'saiyan, Mahiyyet-i Fikr-i ve İctima-i ve Ferayende-i Tahavvulat-i İctima-i adlı eserinde Safevilerin Alevilik tarafına bir bakış yapmış, (90-117) altıncı bölümde de Ehl-i Hakların itikadi esaslarına değinmiştir (108-109).

etrafi, Urumiye, Maku gibi şehir ve kasabalar, az bir kısım da Hazar denizi kıyıları ve Gilan'dır.

Türkiye Aleviliğindeki Şamanizmine ait benzer etkilenmeler İran Aleviliği kökeninde de görülmekte, Zerdüştilik, Maniheizm ve Mazdek gibi eski İran dinleri ve özellikle Goran bölgesi⁶ mitolojisi bu düşünceye yoğun bir şekilde tesir ettiği kabul edilmektedir⁷. Bu tesir en çok İslamın İran coğrafyasına girdiği günden bu yana değişmeyi ve gelişmeyi kabul etmeyen, kırsalda yaşamayı seçen göçer Alevilerin inanışlarında kendinin göstermiştir.

1-İran Alevilerinde Kadın Olgusu ve Hz.Fatıma

İran Ehl-i Hak inanışında şüpheşiz ilk öge Hz.Ali'dir. Alevilerdeki kadın tasavvuru ise Hz.Ali'nin kızı Fatıma ile vücut bulur. Bu inanç sisteminde Fatıma tekaddüsü, Hüdevend'in(Tanrı'nın) müennes(dişi) olması ile bütünleşen/eşleşen bir inanışla kabul edilir. Zira Zerdüştlük'te *Merdhodayi*, yani erkek tanrı fikrinin olmadığı, aksine *Zenhüdayi* yani dişi tanrı inancının yaygın olduğu görülür. Bu coğrafyadaki din inanışında yağmur yağdıran, yaratan, ürün veren, deniz, dağ, rüzgâr tanrılarının tamamı dişi tanrıdır. İslamla birlikte bu inanışlar birbiri ile iç içe geçmiş⁸, İslam'a dâhil olmuş ve Hz.Ali'nin eşi Fatıma'nın kudsiyetini ön gören farklı bir tasavvur geliştirmiştir⁹.

Bunun bariz örneğini Hz.Fatıma'ya atfedilen *Betül* sıfatının eski İran inancındaki Anahita tanrıçası algısında görmekteyiz. Bu iki inancın temellerinde büyük bir benzerlik/paralellik görülmektedir. Alevi mektebinde Fatıma teaddüsü zaman içerisinde farklı şekillerde somutlaşmıştır. Tekaddüsün zirve yaptığı nokta bu mukaddes kadın adına kurulan bir devlet Fatimi devleti olarak tarih sahnesinde yer almıştır. İran Alevi topluluklarındaki ritüellere bakıldığında kadınlara ilgili birçok eski inancın nüvelerinin yeni inançlarına taşınmış olduğu¹⁰ görülmektedir. Maniheizm'deki bazı inanışlar özellikle insanın yaradılışı, su, toprak, ateş tekaddüsü ve bunların Fatıma nesline irticasında bu unsur fazlasıyla gözlemlenir¹¹.

İran Aleviliği, İslamın ilk olarak İran'da yayılması sebebi ile Alevi coğrafyalar(İrak-İran-Suriye-Türkiye)arasında en kadim kabul ve yayılma sahası olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple Alevi coğrafyalarındaki kadın mefhumu bu coğrafyada şekillenmiş ve tüm Alevi kültürlerine etki etmiştir. İran Aleviliğinde Hz.Fatıma ebedi ve ezeli *nur-i cismani* sıfatı ile Allah'ın tecellisini Hz. Muhammed ve Hz. Ali aracılığı ile âleme yansıtan varlık olarak kabul edilmiştir. Aleviler de Hakk'ın nuru olarak görülen Hz.Fatıma, Hz. Muhammed-Ali-Hasan-Hüseyn'in varlığıyla bütünleşmiş, hepsini kendinde toplayan bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Hz Fatıma Ehl-i Beyt içindeki tek kadın şahsi-

⁶ Aşayir ve İlat ve Tevayif-i Kord, s 65

⁷ Gozareş -i Maneviyet ez İranzemin, s.37

⁸ Se Goftar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, s. 49

⁹ Berresihay-i Tarihi, Şomarey-i 2, sal-i 12, yıl 2036, Sultan İshak ve Ayin-i Yarsan, s.131-146

¹⁰ Zen der Iran Asr-i Moğol, s.9-35

¹¹ Tahgig Der Mezheb-i ve Tarige-i Aliullahi, s.542

yet, Hz. Muhammed'in "kızı", Hz. Ali'nin "karısı", Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in "annesidir". Bu üçleme ile *Nur'un ala Nur* olmuştur. Kızı Hz.Zeynep de İran Alevilerinde kadınların seyyidesinin göğsünden sadır olan, onun aydınlık zuhuruyla, eşyanın mahiyetindeki gizlilik perdesini açan şahsiyet olarak kabul edilir¹². Bu tekaddüs Alevilik inancının nüvesini oluşturmuştur.

Hz Muhammed'in soyundan gelen, *seyyit* olan bütün İmamların Hz. Fatıma'dan tecessüs ettiği gerçeği tüm inanış sistemini etkilemiştir. Buna göre Hz.Peygamber'e gelen silsile-i nesep, Hz. Fatıma yoluyla'dır. Oniki İmam'dan on biri seyyittir, sadece Hz. Ali seyyit değildir. İmamlardan sonra Alevilik postunda oturan bütün pirlar, Hz. Fatıma'nın tecessüsü ile bu makamda yer alırlar. Bu sebeple İran Alevileri Yarsan Kızılbaşlar ve Muş'a'şailer günümüze kadar gelen muazzam bir bağlılıkla bu kaideye uymuş, seyyitlerden gelmeyen bir pire uymayarak bu esası korumuşlardır. Bu gün bile bu görüşe ters düşenin oniki imam bargâh/dergâhında nasibi yoktur. Zira Hırka, irşad, tövbe, pirlık makamı, post, seccade gibi sembollerin hepsi ezelden Şah-ı Merdan Ali'ye aittir¹³.

İran Ehl-i Haklarında gerçekleşen bütün zuhurlar, dondan dona geçişler yaradılışın temel unsuru kendisine verilen, bu mukaddes kadın Hz Fatıma'nın pak soyundan neşet eder. Bu hassas durum sebebi ile Fatıma soyu muhafaza altına alınmaya çalışılmıştır. Alevilik düşüncesi ile etle tırnak mesabesindeki tasavvuf düşüncesinde de meşhur hanım simalarından birçoğu Alevi ve Seyyidedir¹⁴. Bu durum devletleşmek isteğinde olan Safevi tarikatında de kendini göstermiş, zuhur âlemde gerçekleşen don değişiminde Şeyh Safi geçirdiği seyr-i suluk merhalesi akabinde Şeyh Zahid'in damadı olmuştur. Şeyh Safi Şeyh Zahid'in kızı ile evlenmiş, seyyitlik payesi kazanmış, onun ölümü ile de irşad için Şeyh'in mesned/postuna oturmuştu. Şeyh Zahid'in kızı ile evli olması ve tarikata bağlılığı ile soy onun tarafından devam ettirilmiştir. Sadreddin'den Ali, Ali'den, İbrahim, İbrahim'den Cüneyd, Cüneyd'den Haydar, Haydar'dan da İsmail dünyaya gelmiş, Safevi devleti kurucusu Şah İsmail de bu sebeple seyyid sayılmıştır. İran Aleviliğinde Şah İsmail ve Şah Abbas, her ikisi de Ehl-i Hakların mukaddes şahsiyetlerinden Baba/Bave Yedigâr'ın mazharlarıdır. Hakkın zati onların donunda tecelli etmişti¹⁵.

Hz. Muhammed- Hz.Fatıma kudsiyetinin toplumlar üzerindeki etkisi, İslam tarihinin ilk dönemlerinden beri taze tutulmaya çalışılmış, birçok tarihi şahsiyet bu tekaddüsü andırır rollere bürünmüşlerdir. İran Ahvaz taraflarında Emevi güçleriyle büyük mücadeleler veren Horamdinler bilindiği üzere Ebu Müslim'in velayetine meyl etmişlerdir. Bunlar arasında bir güruh Ebû Muslim'in Oğlu Ebul-Ğara ölünce neslini devam ettiren Esmâ ve Fatıma adlı kızlarından Fatıma'yı imam olarak seçmiş ve Fatimîye olarak adlandırılmışlardır¹⁶.Bu taife Fatıma'nın ölümünden sonra imametini onun torunları arasın-

¹² Kıyam-i Nehzethayı Aleviyan-i Zagros,c.1,s. 45

¹³ Buyruk, Pir bölümü, s.138

¹⁴ Diğer örnekler için bknz, Meşahir-i Zenan-i İrani, 129-238,

¹⁵ Derunmayehay-I Muşterek, s. 110

¹⁶ Conbneşhay-i Diniy-i İrani der Garnhay-i 2 ve 3 hicri, s 237

da idame ettirmişlerdir. Her daim kendi aralarında müşveret eder, önce Ebu Müslim'e salavat getirir, sonra da Kudekânâ diye çağrılan Ebu Müslim'in kızı Fatıma'nın oğlu adıyla şaraplar ve şerbetler içerek eğlenirlerdi¹⁷. Bunlar Fatıma'nın neslinden bir erkeğin zuhur etmesinin beklemekte, memleketleri istilâ edip devleti Abbasiler'den alacak bir mehdiyi yâd etmekteydiler Asıl bekleyişse Mezdek dininin yenilerek kendilerine izzet ve yücelik verme hayali idi. Bu güruha Fatımanın oğluna nisbetle *Kudekkiye* ve *Kordşahiye* deniliyor. Kordşahiye Kürtlerin şahı anlamında kullanılmakta ve bölgede Kürt dağları ve şehirlerinde yaşayanlara nisbet edilmekteydi.¹⁸

Emeviler döneminde İranlılar Hz.Fatıma'nın soyuna duydukları derin muhabbetle vatanlarından ayrılıp uzun mesafeler katederek Fatıma'nın hatırası pak nesli ziyarete gitmişlerdir. Bu yeni müslümanlar mevcut Halifeye değil de Fatıma nesline bağlılıklarını bildirmekte, zekâtlarını hükümete değil de onlara vermekte, hiç bir yargı hüküm ve kararı tanımayarak dini ve şeri meseleleri danışmak üzere Mekke ve Medine'ye seferler yapmaktaydılar¹⁹.

İran, Ehl-i Beyt'in tebid edildiği, daha ilerki dönemlerde Ehl-i Beyt evlatlarının sığınağı, halkın da kendilerini büyük bir coşku ile ağırladığı bir coğrafya olmuştur. Ehl-i Beyt evlatlarına bağrını açarak evsahipliği yapmıştır. Oniki İmam ve onların torunlarından birçoğu bu coğrafyada ömür sürmüş, evlenmiş ve yine bu topraklarda vefat etmişlerdir. Bugün İran'da Fatıma soyunun binlerce evladı, her biri mukaddes sayılan ziyaretgâhlar/İmamzadeler de medfundurlar. Bunların en önemlileri Meşhed'deki yedinci İmam sayılan İmam Rıza'nın türbesi ve onun kız kardeşi Seyyide Masume'nin Kum'daki mekânıdır. Masume, İmam Musa Kazım'ın kızı ve İmam Rıza'nın kız kardeşidir. H.202 yılında İmam Rıza'nın Merv'e geldiği sırada kardeşini görmek için Medine'den Merv'e gittiği esnada Save şehrine yakın bir yerde hastalanarak vefat etmiş, hizmetkârları onu Kum'da gömmüşlerdir²⁰. Fatıma nesli kadınları/İmamzade Seyyide hanımlardan biri Alevi Bibi Dohteran'dır. Kendisi Abbasi zulmünden kaçarak Şiraz'a gelmiş, burada gömülmüştür²¹. Bir diğeri İmam Rıza'nın oğlu Muhammed'in oğlu Musa'nın oğlu Ahmed'in oğlu Muhammed'in kızı Fatime Alevi'dir. 11 Şevval 343/7 Şubat 955 de Kum'da vefat etmiş ve burada gömülmüştür²². Bibi Zübeyde, Bibi İlliyye, Hatun Hali-

¹⁷ Galiyan, Kaveş-i der Ceryanha ve Beraynedha, s.37-38

¹⁸ Yakubi ve Et-Tenbih vel-Eşraf'ın nüshalarından yapılan bu rivayetlerin kritik edildiği kısım; Kıyam-i Aleviyan-I Zagros, c.1.s.97

¹⁹ Bu seferler esnasında anlatılan Ehl-i Beyt hayranı Şatite adlı Nişaburlu fakir bir kadın dikkat çekicidir. Hicri 2. y.y da yaşamıştır. O yıl her yıl olduğu gibi İmam Musa Kazım'a Horasan bölgesi merkezi Nişabur'dan bir emir eşliğinde humuslar gönderilecek, emir ve yetkili kişiler halkın şer'i meselelerini kendisine soracaklardır. Şatite de bir dirhem para ile kendisinin dokuduğu dört dirhemden fazla etmeyen ham kumaş hediye olarak göndermek ister. Emir bu basit hediyeyi almaktan çekinince Şatite; "Benim bu kadar malım var. Allah haktan utanmaz, sen götür" der. Emir Ebu Cafer gönderileni Medine de imam'a vermeye utanır, soruları sorup gidecekken İmam; "Allah haktan utanmaz, benim selamımı Şatite'ye götürür, bu kırk dirhemi de ona ver" der. Gönderdiği dokuma kumaş parçasına karşılık bir parça verir ve "Bu benim şatiteye hediyemdir, bunu kendine kefen yapısın" diye buyurur, Meşahir-i Zenan-i İrani, s.135

²⁰ Meşahir-i Zenan-i İrani, s. 221.

²¹ Meşahir-i Zenan-i İrani s.35

²² Meşahir-i Zenan-i İrani s.171

me, Hatun Sitti, Fatime Sekine, Hatun Amme Suğra ve Amme Kubra gibi daha birçok İmamzade bu topraklarda bulunmaktadır.²³

Ali soyunun devamı İmamzade türbeleri Alevilerce ziyaret edilmiş, mukaddes sayılmıştır. İran'da medfun Ehl-i Beyt nesli kadınların kabirleri tarih içerisinde dikkatle muhafaza edilmiş, yine Alevi/Şii devlet erkânı eşleri tarafından korunup kollanmıştır. Azerbaycan'da hüküm süren Alevi Karakoyunlu İskender Bey'in 823 -841/1420-1437 kızı, şaire Arayış Begum ve kardeşi Orak Sultan Begum gibi şahsiyetler Hz. Masume'nin haremını yeniden yaptırmıştır. Safevilerin müteşahıs hanımlarından Taclu Begüm ö.925/1519²⁴ gibi daha birçok Safevi hanım bu kabirlerin korunması ve imarına bizzat müşa-yeet etmişlerdir. İsmet mahlaslı edip ve şaire hanım-ki kendisi Alişah Türklerinden Kalender Nurmahalli'nin kızı Bismillah Begum ö.1333/dür- Ehl-i Beyt ziyaretgahlarına hatırı sayılır bağışlarda bulunmuştur. Gacar Şah'ı Nasreddin Şah'ın eşi Enisüddövlü ö.1314 de servet ve malının tamamını Hz.Ali, Hasan ve Hüseyin'in zarihlerine bağışlayan hayyire hanımlardandır²⁵.

Hz.Fatıma kaynağa en yakın kişi olarak ilk elden ilim tahsil etmiş, bu meşrebin kurucu/posta oturan şahsın anne, eş, kız evlatları da aynı şekilde kaynaktan aldıkları bilgileri taliplere tebliğ etmişlerdir. Başlangıçtan bu güne devam eden bu gelenek Anadolu alevilerinde pirin eşi olan anabacı ya da *saçlı bacı* adı verilen kişilerle, İran alevilerinde ise *Ağazade adı verilen kadınlarla idame edilmiştir*. İran Alevileri Ehl-i Haklarda bu vazife Sultan Sahhak'ın Annesi Hatun Dayrek'in, Ateş Begleri'nde ise Dusti Hanım zatında gerçekleşmiştir. Muş'aşailerin kurucusu Muhammed bin Fellah'ın annesi oldukça fakir bir kadın fakat ilme düşkünlüğü ile maruf olan bir zattır. Kendi hocası Şeyh Ahmed bin Fehd ile evlenmiş, ilmi alanda ilerlemiş bir şahsiyettir²⁶. Yine İmam Cafer'in talebesi Harun Reşid'in huzurunda Ehl-i Beyt'i savunan, mevcut âlimleri mat eden Hüsnüye Bacı Anadolu Bektaşileri arasında iyi tanınan âlime bir zat olarak karşımıza çıkar. Şeyh hanımları anabacılar tarafından yürütülen bu vazifenin bir diğer sembolü Evhadiyye tarikatına mensub Bacıyan-i Rum'un mürşide bacısı Fatma Bacı ve kız kardeşi Amine Hatundur. Nitekim Hacı Bektaşî Veli'nin Velayetname'sinde Fatma Hatun'un büyük bir mürşide olduğu, sadece genç kız ve hanımları değil erkekleri de irşad ettiği anlatılmaktadır²⁷.

Alevi topluluklarda Fatıma'daki ismet, namus ve şeref, Fatıma'nın Hasan ve Hüseyin'e olan ihtimam ve muhabbeti her daim örnek olmuş, Fatıma rolünde olan kadınlar hep olagelmıştır. Bunlardan biri Ehl-i Hakların mukaddes metni Serencam'ın tefsiri olan Serencam-ı Hakikat adlı eserde anlatılır. İffetli bir Ehl-i Hak kadını ile ilgili olan bu hikâye²⁸ Şeyh Rej hikâyesi olarak bi-

²³ Meşahir-i Zenan-i İrani s.15-16

²⁴ Sefenname-i Sansun, s.14-17

²⁵ Şahname-i Hakikat, s. 432 8369 beyit. Zenan-i İrani s 25 ve s 1, s 254

²⁶ Muşaşaiyan, s 143-144

²⁷ Bacıyan-i Rum s.93-96

²⁸ Şahname-i Hakikat, s.432 8369. Beyit.

linir. Güzelliği sebebiyle namusuna el uzatılan fakat bu uğurda evlatlarını bile feda etmeye razı olan Sultan Sahhak yarenlerinden bir kadına aittir.

"Sonradan Şeyh Rej(Yüzü kara Şeyh) lakabı alan Şeyh Reşid'in Hikâyesinin Zikri"

Seher vakti güzel yüzlü, gönül çalan genç bir kadın, iki oğlu ile beraber bir kâse yoğurdu nevr etmiş, Sultan Sahhak'ın dergâhına doğru yürümektedir. Yolunda tesadüfen Şeyh Reşid durmuştur. Gözü kadına ilişen bu adam şehavete kapılmış, kendisi de erenlerden, takva sahibi Yarsanlardan olmasına ramen şehvi hislerine karşı koyamamış, kadının yolunu kesmiş, kadından günah sayılan bir şey istemiştir. Kadına bir kere öpeceğini ve sonra yolundan çekileceğini söyler. Adamın ısrarı fayda vermez, kadın ayak diremektedir. Bunun üzerine kadını aşağılamaya başlayan zat oğullarından birini nehre atmakla tehdid eder. Kadından beklenmedik bir cevap işitir: "Oğlumu hak yolunda vereceğim, bundan da mutluluk duyacağım". Şehy bu cevaptan zerre kadar etkilenmez ve merhametsizce kadının oğullarından birini suya atar, oğlunu su alır götürür, sonra yeniden kadını tehdiye başlar, teslim olmazsa ikinci oğlunu da suya atacağını söyler, ama mümüne kadın yine bunu yapmaktan içtinab eder, bu oğlunu da doğruların yolundan ayrılmamak için hak yolunda feda edeceğini, kötülerin yolunda olmayacağını söyler.

Bedbaht Şeyh Reşid, ikinci oğlunu da suya atar, nehir dalgaları onu da alır götürür. Kadınsa bir an bile yolundan dönmez, korkmaz, sabır gösterir. Bütün bu olanlara rağmen Şeyh Reşid ondan el çekmez, kadını takip eder. Kadının kendisini yermesine aldırmaz etmez. Kadın adamı insafa getirmek için "Sen Sultanın bağlılarındanısın, gönül veren baş eğen erenlendensin, müjdelenensin, nezirsin" der. Şeyh buna da teveccüh etmez, "Ben ne Sultan Sahhak'dan çekinirim, ne de onun kahrından korkarım, ne ona bağılıyım ve ne de beşir ve nezriyim, ben senin suretine vuruldum, senin hayranınım" der. Kadın bu olanlardan sonra Şah'ın huzuruna gelir. Şah'a hiç bir sey söylemez, yoğurdu takdim eder. Hz. Sultan'dan günahlarının bağışlanmasını, her devirde (don değişmede) ondan razı olunmasını, en sonunda anber cennetine nail olma azrusunu dile getirir. Sultan Sahhak cevabında: "Ey yolu-gidişati, siması kadar güzel olan kadın, senden razıyım, senin varlığına ve amellerine rahmet! Her devirde nerede olursan ol yardımcı, imdadına yetişen Hüda olsun, o senden razı olsun. Davud dergâhına yakınlaştıranlardanısın. Nisvan cenneti hatunlarındanısın, bütün muharrem bargâhlarında senin adın da anılacak, bu yolda başına ne gel diyse ben ona şahidim, adımlarınla birlikte adım atmaktayım. Yarenlerim şimdi oğullarını nehirden geri alacak, yeniden hayata döndürecek, oğullarını eline teslim edeceğim. Fakat o kendine şehvet galebe gelen köpeğin yüzü kara olacak, ta kıyamet gününe kadar dergâhtan kovulmuş, kara yüzle ortalıkta dola nacak" der. Kadın büyük bir sevinçle: "Oğullarımı senin yolunda kurban ettim, senin dışında iki cihan sarayında kimseyi istemem!, bu bana yeter, sen en kötü zamanımda imdadıma yetiştin ,beni korudun"! der. Bundan sonra dinin koruyucusu Şah, elini kudretle suya uzatır, her iki oğlunu da sağ salım selamtele sudan dışarı çeker çıkarır, kadına teslim eder. Hazreti Şah'ın fermanı ile Pir Bünyam, kevser camından bu kadına ikram eder. Kadın kevser badesi içince mest kele-

bekler gibi pervane olur ve nura, hak yoluna vasil olur. Oğullarını Hz. Sultan'ın dergâh hizmetine vakf eder, kendi de ölene kadar dergâhin hizmetinde çalışır. İki oğlu Hiyal ve Visal Hüdavend tarafından günahları bağışlanmış bir şekilde pak olarak onun dergâhinin hizmetçisi olur, her iki cihanda da hakka bağlanırlar. Yaratıcının lütfu ile Babab Yedigâr'ın yerine geçerek kendinden sonra onun tahtına otururlar. Yedigâr'dan sonra bu iki büyük padişah, Ehl-i Hak zümresinin rehberliğinde olur. Bütün müritler bu ikisine boyun eğer. Onlara bağlanır, her iki cihanda da bu hanedanın cavidan sahibi olurlar.

2- İran Alevilerinde Kadının Sosyal ve Dini Konumu

İslam'dan önce Arap yarımadasında kadının konumu, Kuran'da ifade edildiği üzere diri diri toprağa gömülen, hiç bir sosyal hakka sahip olmayan müzekker bir coğrafyanın parçası iken²⁹, İslam'la birlikte bu durum sona ermiş, kadının hakları koruma altına alınmıştır. İran coğrafyasındaki kadın algısı ise bu durumla tamamen örtüşmüş, İslam öncesinde kadına ulûhiyet atfeden Alevilerin yaşadığı coğrafyalarda İslam'ın yeni yüzüyle uyum sağlamıştır. Bu yeni Müslüman olan Ali taraftarlarında kadın teoride faal bir konumda iken Emevi-Abbasi siyasi mücadelelerinden kaynaklanan bir takım sıkıntı ve baskılar yüzünden pratikte farklı boyutlara gelmiştir. Kadın pasifleşmiş sindirilmiş ve görünürlüğüne yitirmiştir. Bu topluluklara yapılan baskıları maden ve manen sineye çeken kadınlar olmuştur. Ehl-i Beyt ve Ali taraftarları yaşadıkları coğrafyalarda çoğunluğun ağır eleştirilerine katlanmak zorunda kalmışlardır. Buna ilaveten kendine özgü inanışlarıyla Ali ve Ehl-ine olan aşırı sevgi tezahürleri ve bağlılıklarında İslam dışı olarak görülümüş, birçok ithamlara göğüs germişlerdir. Kadınlar da bundan nasibini alarak sessizliğe itilmişlerdir.

Alevi kadınlar zaman içinde bu topluluklara yapılan baskılarda kolayca kandırılabilen olarak yine Alevi toplumca *sırrı saklayamayanlar* olarak görülmüş, bu ise tebidilerine sebep olmuş, Emevi döneminden itibaren sırların muhafazası için eş ve babalarının cemlerden uzaklaştırılmışlardır. Bu sebeple İran Alevilerindeki *Kıbaley-i Sırr Megu* (قباله سمرگو) şartı, ağzın sıkı tutulması anlamında kullanılmış, bu şart erkeklerin ağzı/söylemeyi engellemek/kapatmak için bıraktıkları uzun bıyıklarla kendini göstermiştir. Aslında daha çok kadın ve çocuklar için konulan bir şarttır. Bu kurala dair dair yazılı bir emare bu inancın mensuplarına ait dini metinlerde sırlı bir şekilde anlatılmıştır. Kelam-i Serencam da sır olarak geçen ve farklı işaret ve imalarla defalarca anlatılmaya çalışılan bu şart, Yarsan kadın ve erkekleri arsında sıkı sıkıya yerine getirilen bir emir olarak addedilmiştir³⁰.

Kadınların tebidleri Alevilerin yaşadığı tüm coğrafyalarda aynı şiddet ve zamanda görülmemiş, hilafet merkezine yakın bölgelerde daha yoğun olmak üzere kendini göstermiştir. Bunun en güzel örneği bu gün Muşa'şa'i ve

²⁹ Tekfir suresi 8.ayet

³⁰ Bunun örnekleri Serencamlarda Hz. Nuh asrında geçen yaşlı kadın ve genç oğlanın hikayesinde uzun uzun anlatılır.Derunmayehay-i Muşterek s.146

Yarsanlar arasındaki cem ayinlerinde kadının farklı konumudur. Muşa'şa'iler İran Alevi toplulukları arasında kadının renginin en az belirgin olduğu Alevi meşrebi'dir. Zira Müşa'şa'i kadınları hilafet merkezlerine yakın coğrafyalarda yaşadıkları için bu konuda en çok sıkıntı çeken kadınlar olmuştur. Bu durum şüphesiz Arap kadınlarının sosyal yaşam tarzlarındaki tebidleriyle de alakalıdır. Muşa'şa'i kadınlar cemlere Kürt ve Türk kadınları kadar azad ve rahat bir şekilde iştirak edememişlerdir. Öte yandan Muşa'şa'iler bazı tarihi ve coğrafi sebeplerden ötürü Türk ve Kürt Kızılbaşları kadar liderlerine bağlı kalamadıkları için güçten düşmüş, bu düşüş kadınların toplu ibadetlere iştiraklerinde kendini göstermiştir³¹.

İran Alevi kadınları için iki dönemden söz edilir. Safevi öncesi ve sonrası dönem. Safevi öncesi *Hamuşluk* yani suskunluk/sır dönemidir. Bu dönemde kadınlar daha pasiftirler. Cem ve ibadetlerde varlıklarını gizli bir şekilde sürdürmüşlerdir. Emeviler döneminden bu yana Hz. Muhammed'in sürgün edilen evlatlarını ve bağlılarını evlerinde saklayan koruyan bu kadınlar, onlara Tanrı misafiri - Mihman-ı Ali olarak bakmışlardır³².

Bu husus hiç şüphesiz kadınların bir takım işlerde daha rahat hareket edebilmeleri, sabah tarlaya gitmek zorunda olmamaları, dışarda erkekler kadar görünmek mecburiyetinde olmamaları gibi nedenlerle açıklanabilir. Kadınlar bu sebeple Safevi tebliğcilerini evlerinde saklama, yedirip içirme, maddi destek sağlama gibi gizli vazifeleri kolayca yerine getirebilmişlerdir. Bu kadınlar gizlilik döneminde mihman eden konumlarının dışında, dikkat toplumda çekmedikleri için gelenlere rehberlik/yol gösterme gibi görevleri de icra edenler olmuşlardır³³. Anadolu'dan İran'a geçen Alevileri karşılayan, bu hareketin mensuplarını kendi evlerinde saklayıp koruyan ve mihman eden bu kadınlardan biri Şah İsmail'i canı pahasına koruyan Cerrahe Hanımdır. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar Akkoyunlular tarafından öldürülünce Şah İsmail tutuklanmış, bir yaşında iken 7 kişi tarafından korunmuştur. Safevi tarikat ve devletinin liderini hayatı pahasına muhafaza eden, ona rehberlik yapan kişi Cerrahe Hanım'dır. Adından anlaşılacağı üzere halk tebabeti ile uğraşan bu kadın, annesi ile Erdebil'e ulaşan İsmail'i, Şeyh Safi türbesinde bir müddet saklanmış, buradan Han Can denilen bir kadının evinde bir müddet gizlemiştir. Haydar'ın oğlu bu Dulkadiroğlu kadınından süt de emmiştir. Cerrahe Hanım İsmail'i Erdebil cami Alahvermiş Ağa çeşmesinde kıstıran Eybe Sultan'dan kaçırarak Gilan'a Şeyh Zahid'in ailesine selamete götürmüş, fakat sonunda bu ağır vazifeyi canı ile ödemiştir³⁴.

Safevi devleti kurulduktan sonra durum değişmiştir. Bu coğrafyada Er-

³¹ Muşa'şa'iyân, s 278

³² Bunun ilk örneklerinden biri, Nişaburlu Pesendide hanımdır. İmam Rıza Nişabur'a geldiğinde kendisini evinde konuk etmiştir. İmam bu evi ve bu salih kadını beğenmiş, kadının adını Pesendide yani beğenilmiş olarak değiştirmiştir. İmam Rıza mihman olduğu Pesdide hanımın bahçesine bir badem ekmiş, ektiği badem o yıl meyve vermiştir. Fakat mukaddes sayılan meyvelere talep yüzünden ağaç kısa sürede kurumuştur. Meşahir-i Zenan-i İrani, s.46

³³ Kiyam-i Nehzethay Aleviyan-i Zagros, c. 1. s 121

³⁴ Zen der Tarihigari Safevi, s.18-19

debil dergâhına bağlı olarak yaşayan tarikat mensubu Şamlu, Rumlu, İstaculu, Tekelu, Efşar, Gacar ve Zülgadr aşireti kadınları³⁵ artık cemlere açıktan katılır olmuşlardır. Artık kendilerine yapılan hücumu karşı koyan, savaşlara iştirak eden bir konuma gelmişlerdir. Ateşbeglerin mukaddes şahsiyetlerinde Perihan Hanım bunlardan biridir. Şah Tahmasb'ın ö.984/1576 kızı, babasının gözdesi Kızılbaş Perihan Hanım ö.985/1577³⁶, Kızılbaş ordusunda olağüstü tesiri olan bir şahsiyettir. Kızılbaş ordusuna bizzat emirlik yapmış komutan bir kadındır³⁷. Taçlı Begüm'se ö.925/1519 Safevi hükümetinde yüksek bir mevkiye sahip bir diğer şahsiyettir³⁸. Kızılbaş Emirleri, Şah İsmail'in vefatından sonra yerine getirecekleri yeni kişiyi Taçlı Begüm'le meşveret ederek seçmişlerdir³⁹. Bu ve daha nice Safevi kadınları Şah'ın etrafında bizzat savaşmış, mükemmel bir şekilde ata binerek⁴⁰ silah kullanmışlardır. Şah İsmail'in Kazvin'den ve İsfahan'dan Anadolu içlerine kadar giden tebliğcileri Anadolu coğrafyasında kadınlar tarafından karşılanıp korunmuşlardır. Çaldıran savaş meydanında giysileri altında zırh kuşanmış birçok kadın asker cesedinin görüldüğü bilinmektedir⁴¹.

Bu durum, Safevilerden önce Anadolu'da Baciyani Rum teşkilatında görülmüştür. Anadolu Aleviliğinde müstesna bir yere sahip olan Bacılar, 640/1340 yılında Moğolların Anadolu'yu muhasarası esnasında Hatun Ana/Fatma Bacı/Kadincık Ana⁴² önderliğinde şehir savunmasına katılmışlardır. Ahiler uç bölgelere göçünce Bacıyan/Feteyan teşkilatı, savunmada kalmıştır. Dulkadiroğullarının otuz bin silahlı kadın askere sahip olduklarına dair bilgi mübalağa olsa da bu beylik döneminde Bacıların ne denli faal oldukları görülür⁴³. Bacılar Anadolu'ya göç sırasında tekke ve Ahi zaviyelerinde hizmet etmiş, konukların iâşe ve ibate hizmetini yürütmüşlerdir⁴⁴. Kayseri Konya Kırşehir gibi illerde örgü ve dokumacılık yapan, Bektaşilerin Akbörk/Bükmeta'ını imal eden, sosyal hayatta bizzat rol oynayan Feteyan olmuştur. Feteyanın başı Fatma Bacı, daha genç bir kızken erenlere sofraya dizmekle görevlidir. Hacı Bektaş-i Veli Anadolu'ya geldiğinde mana âleminden erenlere selam vermiş, bu selamı ve Hacı Bektaş'ın gelişini erenler Fatma Bacı bildirmiştir⁴⁵. Hacı Bektaş Veli'yi karşılayan, mihman eden de kendisidir. Yine Bektaşiliğin kurucu şahsiyetlerinden⁴⁶ Abdal Musa'yı yetiştiren de Fatma Bacıdır⁴⁷. Mezkûr Feteyan cemaatinden İran kaynakları da bahseder. Fatime

³⁵ Kıyam ve Nehzethay-i Aleviyan-i Zagros, c.1, s 104

³⁶ Sefename-i Sansun s 14 -16

³⁷ Sergozest-i Devazdeh Zenan-i Muessir der Tarih-i İran s 11

³⁸ Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm, s.225

³⁹ Meşahir-i Zenan-i İrani ve Parsiguy-i ez Ağaz ta Meşrute, s 51.

⁴⁰ Sefename-i Sansun, s 14 15

⁴¹ Zen der Tarihniğari Safevi, s.18-19

⁴² Fatma Bacı ve Bacıyan-i Rum, s.74

⁴³ Kıyam-i Nehzethay-i Aleviyan-i Zagros, c 1 s 90

⁴⁴ Fatma Bacı ve Bacıyan-i Rum, s 69- 91

⁴⁵ Menakıb-ı Evhadeddin Kirmani, s 19.

⁴⁶ Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe s.202.

⁴⁷ Halk Hikayelerinin Motif Yapısı, s.200

Hangahiye adlı müteşahis kadının, aslında Feteyandan olduğu zikredilir⁴⁸. Yine daima yün giyen, dervişane bir hayat yaşayan Ummuhu'l Aziz adlı İranlı Sufi kadın da Feteyan'dan olduğu zikredilir⁴⁹.

3-İran Alevilerinde Kadın Erkek Arasındaki Uhuvvet/Musahiplik Şart ve İkrar
İran Aleviliğinin esas rukünlerinden biri uhuvvettir. Uhuvvet iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi kadın ve erkeğin kardeşlik bağı yani ikrarıdır. Bu bağ kıyamet gününe kadar surer. Diğeri Şeyh'e teslim olan talib ve şeyh arasında kurulan bir akidedir. Bu akide pirin kızı ile talibin evlenmesini tamamen men eder⁵⁰. Ehl-i Hak inancında kadın ve erkek başlangıçtan beri kardeşdir. Kardeşler bu düşünce ile birbirlerine yemin/söz verirler. Bu sebeptle rahatlıkla birbirleri ile "Ali'nin eli" diyerek musafaha eder, el öperler. Anadolu Aleviliğindeki bağlular için kullanılan can isimlendirmesi, İran aleviliğinde yar/talib/taife kelimesi ile ifade bulur. Ensar ve Muhacir kardeşliğinden gelen müsahiplik/uhuvvet düşüncesi İran Aleviliğinin yedi şartından biri Yol/ahiret kardeşliği olarak karşımıza çıkar. Bu durum Pir/dedenin kan bağı olmayan iki erkeği kardeş ilan etmesiyle kardeşlikten öte bir durumun meydana gelmesi ile gerçekleşir. Bu kural ile eşler de birbiri ile kardeş olur ve aslında bu kural kadını koruyan, ona değer veren, tüm Alevi toplumu birleştiren ve içine alan bir sistemi meydana getirir⁵¹.

Ehl-i Hak Alevi mukaddes metinlerinden Han Elmas Kelamı'nda⁵² Uhuvvet hakkında şöyle buyrulur:

"Şart ve ikrar hakkında, bacılık/erkek kardeşlik şartı gelmiştir. Kelamın şarihî(açıklayıcısı)şunu söyler: Büyük hakikat hanedanlarının tamamında bir gelenek vardır, kim birbirini uykuda görse artık onunla kız kardeş ve baci olur. Takva, adalet ve güvenilirlik konusunda toplumda iyi bir ad taşıyan bir üçüncü şahıs da onlarla aynı zamanda rüyayı görse, o rüya görmüş kadın ve erkekle görüşmeden ve konuşmadan cem ve cevizin huzuruna gelir, batını ikrarda şükranede akıt ve şartla birbirleri ile bağlanırlar. Böylece şart bacısı ve kardeşi olurlar. Bu şunun içindir; Ahirette ve batında birbirlerinin yardımcı olsunlar. Bu şartı bozmak asla mümkün değildir, asla birbirlerini ziyaret etmemelik yapmasınlar. Aralarında hediyeleşme, gidip gelme, alışveriş olmasa da bunların çocuklarının birbiri ile evlenmesi yedi nesil yasaktır. Bu şartla amel etmeyenler bu göreve bigâne kalmış olur, bundan sonra ceviz sahibine cevap vererek zorunda kalır⁵³".

İmam Cafer'e atfedilen Ateşbeglerin mukaddes kitabı Buyruk'ta "İnsanların tarağın dişleri gibi eşit olduğu"ibaresi⁵⁴ ve musahiplik/kardeşlik konularında da ilgili açıklamalar mevcuttur.⁵⁵

⁴⁸ Nokhostin Zenan-i Sufi, s.61

⁴⁹ Nokhostin Zenan-i Sufi, s 60

⁵⁰ Se Gofar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, s s. 45

⁵¹ Tarih-i Tasavvuf der Kordistan,S.15

⁵² Kelam-i Han Elmas ,Kiyumerz Çerağpuran, s. 250

⁵³ Age,s. 274

⁵⁴ Buyruk ,Ferman Fermayışat ,Dr.Fuat Bozkurt, s.79

⁵⁵ Derunmayehay-i Muşterek, s.140

4-İran Alevilerinde Cemde Kadının Rolü

Ehl-i Hak kadınları insanı sembolize eden cemhanelerdeki ibadete birkaç konumda iştirak etmişlerdir. Bu konumlardan en önemlisi şüphesiz Baba Yedigâr'ın annesi Dada Sarı'nın, "Bacı donunda er kişi" olarak kabul edilen Kadıncık Ana gibi liderlik konumudur. Balkanlarda Demir Baba Vilâyetnamesi'ndeki Kız Ana⁵⁶, 19. yüzyılda yaşamış Tokat Hubyarlı Anşa Bacı, Afyon Emirdağ Karcalar Köyü Hüseyinleri Zöhre Bacı⁵⁷ gibi tekke postneşini bazı şahsiyetlerin örneğinde görüldüğü gibi İran Nimetullahi Alevilerinden Merhume Şeyh Cani Ceyhunabadi Hanım da liderlik vazifesi almıştır.

Cemde postneşinlik dışında kadın şahsiyetlerin asıl yer aldığı önemli konum kırklar cemidir. İran Alevileri arasında en çok Ateşbeglerinde sembolik sayılan ve en büyük birliğin sağlanması olarak görülen kırklar/çeheltenan ceminde kadınlar yer alır. Bu kırkların onyedisinin kadın olduğu kabul edilir. Olgunluk seviyesine ulaşmanın simgesi sayılan kırk kişinin on yedisinin kadın olması, cemlerde kadın erkek ayrımının yapılmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kırklardaki kadın sayısı ile ilgili Buyruk'da şu ibareler geçer:

"Muhammed(s.a.v) miracdan döndüğü sırada Tekke'de Kırklar oturmuştur. Sohbet etmekteydiler. Tekke'nin bir türlü açılmayan mukaddes kapısı sonunda Muhammed(s.a.v)e açılmıştı. Allah'ın ismini zikrederek, bismillahta sağ adımını atarak tekkeye girer. İçeride otuzdokuz mümin can oturmuştur. Muhammed(s.a.v) onlara bakınca yirmi iki erkek ve on yedi kadın olduklarını görür⁵⁸".

Anadolu'da kadınlar genellikle Kırklar meydanında girişin sağ tarafındaki kadınlar musfası olarak ayrılan bölümde otururken, İran da Ateşbeglerinde kadınlar erkeklerle aynı saflarda yer alır. Kadınlar bu cemde ferraş görevini üstlenirler. Anadolu'da süpügeci denilen bu kadınlardan "üç bacı" olarak bilinen semahçılardan biri Fatma Ana'yı sembolize eder⁵⁹. Ferraş/süpürgeci görevi kadınların erkekleri temizleyen, kötülüklerden arındıran özelliğine vurgu yapar.

Günümüzde Alevi kadınları Anadolu'da olduğu gibi İran'da cem meydanının kenarında/dergâhların iç odalarında kesilen nezir/kurban/lokmayı pişirip pay etmek, cemde yemek hizmetini yerine getirmektir. Kadıncık Ana'nın erenlere yemek pişirmesi ve sır suyu dağıtması ritüelinde olduğu gibi kadın cem meclisini doyurandır. Yemekten önce sofraları seren ve kaldıran sofracılar İran Alevilerinde de kadınlardır. Bu gün Ehl-i Hak Hanedanlarında kadınlar cemin dışında yer alır, yalnızca nezir işleri uhdelerine verilmiştir. Bu ayinlerde dua edilerek cem yerinden çıkarılan nezirler kadınlar tarafından pişirilir. Mutlaka kemikleri etlerinden ayrılarak toprağa gömülür. Paylanarak dağıtılır. Cemin geri plandaki ikramla ilgili diğer tüm hizmetleri de kadınlar tarafından görülür.

⁵⁶ Demir Baba Vilâyetnamesi s.67

⁵⁷ Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, s.178

⁵⁸ Buyruk, s. 25- 30, Serencam-ı Ateşbegi Tezkire-i Ali, s. 21- 25

⁵⁹ Anadolu'da Alevi'ler ve Tahtacılar, s.131

Cemlerde kadın ve erkeğin bir arada ibadeti tarihte bazı farklı yorumlara sebep olmuş, bu toplu ibadet Müslüman toplumlarca eleştirilmiştir. Bu cemlerde İslamın esaslarının ilga edildiği savunulmuştur. Aslında göçerlerin yaşam biçimi ile alakalı olan bu durum, hem Anadolu'da hem de İran'da anlaşılabilir, halk ve ulema tarafından tarih boyu yerilmiş, kadınlı erkekli yapılan bu zikirler İslam dışı sayılmıştır. Anadolu Selçukluları zamanında yaşayan Evhadeddin Kirmani'nin halifesi Zeyneddin Sadaka da bu eleştirilerden nasibini almıştır. Konya'daki zaviyesinde Hanım müritler/Fakireganlar erkek müritlerle beraber zikir ve sema meclislerinde ibadet esnasında başörtülerini açtıkları için İbn Teymiyye ö.728/1337 tarafından tenkit edilmişlerdir. Osmanlılar zamanında Bacıyan-i Rum'un hatırası Anabacılar'dan Feteyan genç kız ve kadınlar, erkeklerle bir arada cem meclislerinde bulunmuşlardır. Bunlar dönem dönem "*her türlü kötülüğü mübah sayan*" *Mübahi veya İbahiyye* sıfatı ile yaftalanmışlardır⁶⁰. İran Alevileri arasında "üryan cemi" olarak adlandırılan eylem her daim var olmuştur. Zira bu düşünce sisteminde cinsiyet meselesi, yalnızca cismaniyet merhalesinde mana bulmaktadır⁶¹. Fakat üryan cemi yukarıda zikredilen tarihi sebeplerden ötürü hiç bir zaman beyan edilmemiş dolayısı ile de konu hakkında hiçbir bilgi yazıya geçirilmemiştir. Üryan Cemi'nin İran'da Hz. Sultan Sahhak dönemine değin Anadolu'daki gibi yapıldığı sonraları farklı bir şekilde dönüştürüldüğüne dair rivayetler mevcuttur.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde ilginç bir şekilde Anadolu Kızılbaşlarına isnat edilen "mum söndürme" âdetinin bir İran âdeti olduğu görülür. Bu bilgi kitabın İkdam matbaasının 1314/1896 yılındaki baskısı IV. cilt, 307 nolu sayfasından çıkarılmıştır.⁶² Asıl yazmanın 4.cilinde yer alan anlatıda Evliya Çelebi, 1065/1655 yılında Batı İran'da, Urmiye de bulunduğu sırada gördüğü bir ziyareti anlatır. Bu ziyaret Safevi hanedanının kurucusu Şeyh Safiyüddin'in ö.735/1334 halifelerinden Salih Efendi denilen kişiye aittir. Salih Efendi için "*Vahidi*" tarikatinden oluşunu söyleyen Evliya Çelebi bununla "*Evhadiler*"i kasdetiyor olmalıdır. Burayı ziyarete gelenlerin İran'daki 6 sufi tarikatinden "*Nohudi*"ler olduğunu yazsa da Nohudiler diye bahsettiği tarikatın İran'da yaygın olan "*Noktaviler*" olması da muhtemeldir. Buradaki asıl önemli bilgi ise Evliya Çelebi'nin, Şeyh Safi hazretlerinden sonra bu mum söndürme âdetinin Sâlih Efendi tarafından yasaklandığı bilgisidir. Aşağıda tamamını getirmeyi uygun gördüğümüz alıntı, üryan ceminin Safeviler döneminde yasaklandığına dair verdiğimiz yukardaki bilgiliyi doğrular mahiyettedir.

"Hz. Şeyh Safi Erdebili orada bulunanların hepsinin eşlerini de bu zikre (Tevhid) davet etti. Kadınların hepsi burka, saraveş ve dutak denilen giysileriyle, ellerinde eldivenleriyle gelip bir köşede ne kadar kadın varsa toplanıp hepsi birden (tevhid) zikirle meşgul olurlar. Gün battıktan sonra o karanlık gecede Şeyh Safi aydınlatıcı bir mum getirerek orada bulunanlara seslendi: "Kızlarım gelin! Sizde oğlan kuzularımınla birlikte zikre katılın." dediler. Hemen ora-

⁶⁰ Fatma Bacı ve Bacıyan-i Rum s.97-98

⁶¹ İran'da kadın erkek eşitliği ve sosyal eşitlikle ilgili bknz. Zen der İran Asr-i Moğol, s 9-33

⁶² Topkapı Müzesi, Bağdat Köşkü 305, varak 296b ve 297a

daki erkek ve kadınların hepsi bu tevhid zikrine karıştıktan sonra Şeyh Safî mu-
mu söndürüp erkek ve kadınlar birbiriyle karışık duruma geldiler. Yedi saat bo-
yunca Allah'ın birliğini ifade eden kelimelerle zikrettiler. Şeyh Safî "Salat bütün
nebi ve resullerin üzerine olsun" diyerek ellerini yüzüne sürdü ve [kalabalığa]
seslendi: "Herkes bu karanlıkta yanında olanları kucaklayıp evine gitsinler" di-
ye buyurdularında Şeyh Safî'nin bu keramet ve keşifle halkın tamamı o karga-
şa ve karışıklık içinde o kadar insan kalabalığı içinde herkes kendi hanımını bul-
ması gerçekten şaşılacak derecede bir keramet, olağanüstü bir haldir. Şeyh Safî
hazretlerinin yaşadığı devirlerde birkaç defa böyle mum söndürmüş ve herkes
her defasında kendi eşleri bulup [zikirden] beraber ayrıldıkları kesindir. Bu zat-
tan sonra pek çok halifesi de bu mum söndürme işini yaparken hata ettiklerin-
den dolayı "İranlılar mum söndürme işini yapıyorlar diyerek kınanmışlardır. Da-
ha sonra burada kabri olup yatan Şeyh Sâlih hazretleri erkek kadın bir araya ge-
lip karışık bir vaziyette tevhid zikrini ve zikir esnasında mum söndürmeyi yasak-
lamışlardır. Hala İran'da vardır diye söylerler. Fakat Allah en iyi bilendir, 1056
senesinde Erzurum'dan İran'a gittim. Rumiye, Hoy, Merend, Tesu, Kumla ve Teb-
riz diyarlarını gördüm. Mum söndürme dedikleri şeyi ve öyle bir amaçla toplā-
nan bir topluluk görmedim"⁶³.

İran Alevileri genel itibarı ile tek eşlidirler. Kendi aralarında evlilik yap-
maktadırlar. Günümüzde de geçmişte olduğu gibi oğul ve kızlarını yabancı-
ya vermeyerek sırları ve dini inançlarını korumaya özen göstermektedir-
ler. Alevilerin çoğu bu kaideye uymaktadır. Uymayanlar Anadolu Aleviliğın-
de olduğu gibi İran da da tebid edilmektedir. Boşanma; doğurganlık özelli-
ğini kaybetmek, akıl hastası olmak, aldatmak sebepleri dışındaki sebepler-
de reddedilmiştir. Serencam Kelamları Alevi erkeklerin eş seçimi ile ilgili dik-
kat etmesi gereken hususu şöyle açıklar⁶⁴:

"Ey bu yolun yolcuları, gelin!,Yedi oğul zatını okuyun, onların gelişini ilan
edin, onlara dilde yedi kere şahitlik getirin, bu şahitliği yayın, ceviz merasi-
mi ile onlara bağlanın, sac narı şartını burada ateşleyin(yaşatın), onun ate-
şiyle birbirinize bağlanın, el ele vererek asl/öze/başlangıca kendinizi bağla-
yın, birbirinizden adalet eşitlik ölçülülük isteğinde olun ki, seçeceğiniz ka-
dın size helal olsun, seçilmişlerden olsun. Sakın sizin nesliniz azalmaya ve
yok olmaya doğru gitmesin, asla soluk renkler gibi solmayın, meydanda/or-
tada olan kadını seçmeyin, karınız oyun, hile ve basitlikten, şahsiyetsizlikten
uzak olsun. Böyle bir kadına evlenmeyi kabul etmeyin ve bu örtüyü üzerini-
ze örtmeye razı olmayın"⁶⁵.

5-İran Alevileri Kadın Şahsiyetleri

İran Alevileri Ehl-i Haklar'da Hüda'nın yedi tende yedi kere tecelli ettiğine
inanılır. Bu tecellilerin gerçekleştiği zatlar Heftvan olarak adlandırılır. Aşağı-

⁶³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin eski baskısında yer almamış olan "Mum Söndürmek" anlatısı, Tur-
kish Studies, 14. Sayı, 2009.

⁶⁴ Serencam Kelamları Vata 58, Heftevan, s. 354 de

⁶⁵ Derunmayehay-i Muşterek, s. 140

da her biri muhtelif dönemlerde zuhur etmiş mukaddes şahsiyetlerin zikredildiği bir tablo gözükmeğe. Bu tabloda Heftvan'ın anneleri gösterilmiş ve her biri hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır⁶⁶.

Havendgar Cebrail Mikail İsrafil Azrail

Mürteza Ali Selman Farisi Garber Hz Muhammed Nuseyr Annesi Fatıma

Mubarekşah (Şahhoşin) Baba Bozorg Kaka Rıza Kor Fegi Baba Tahir Annesi Mama Celale

Sultan Sahhak Bünyamin Davud Pir Musa Mustafa Davdan Annesi Hatun Dayrek (Rezbar)

Gırmız (Şahuveysgulu) Kamrica(Kakamir)Yarican Yar Ali Şahsuvar Ağa Annesi Hatun Zerbanu

Muhammed/Memet Beg Cemşid Beg(y) Elmas Beg Abdul Beg(y) ? Annesi Perihan Sert

Han Ateş Han Cemşid Han Elmas Han Abdal ? Annesi Dusti Hanım ⁶⁷

Heftva'nın annelerinin tarihi şahsiyetleri hakkında Senrencam kelimelerinde muhtasar anlatılar yer alır. Heftvan anne eş ve kızları diğer Alevi kadınlardan farklı tutulmuş, büyük saygı ve hürmete mazhar olmuşlardır. Ehl-i Hakların ilk mukaddes hanım şahsiyeti Mama Celale'dir. Serencamlara göre Şah Haşim/Hoşin Mübarekş-ı Loristani'nin annesidir. Şah Hoşin, Hz.Ali'den 366 yıl önce, Kürt Taifesi Caf reisi Mirza Emanullah'ın⁶⁸ kızıdır. Bakire bir anneden, Diyale nehrinin sağ kıyısında Seyrevan سیروان denilen yerde doğmuştur. Mama Celale, Kendisi hakkındaki rivayetler oldukça sınırlıdır. Şah Hoşin'in h.467 yılında 900 yârani ile Hemedan'a geldiği sırada Baba Tahir Hemedani onu şehrin dışında hangâhda karşılamıştır. Burada daha sonradan eşi olacak Fatıma Lore Gurani adlı kadın kendisine bir kap pirinç sunmuştur. Bu kadın Şah Hoşin'in yaranlarından⁶⁹.Şah Hoşin Gamasb nehri yakınında Hersin bölgesinde suya girip yıkandığı, gayba karıştığı sırada yanında Baba Tahir Hemedani, Hubyar gibi Ehl-i Hakların büyük zatları bulunmaktaydı. O esnada bu zatlarla beraber bulunan üç hanımdan bahsedilir. Bunlar, Reyhan Hanım Loristani, Pir Şehriyar Orami, Liza Hanım Car⁷⁰dır.

Sultan Sahhak dondan dona cismani varlığını annesine borçludur. Remzbar/Goncine⁷¹lakablı Hatun Dayrek onun annesidir. Hicri 7.ve 8.yüzyıllarda yaşayan bu hanım, kendi döneminin afif ve salih kadınlarından. Tambur ve şiir de mahir olan Dayrek, hicri 745 yılında Şeyhan Köyü'nde vefat etmiştir⁷².Hatun Dayrek annesi Hatun Beşire'den hiç kimse ile cismani bir ya-

⁶⁶ Tahlil-i Heft Peyker Nizam, Dr.Muhammed Muin ,s 72

⁶⁷ Serencam Ateşbegi, Tezkire-i A'la ,s.130- 131, Se Goftar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak s,27

⁶⁸ Ehl-i Hak kadınlar topluluğunun reisi, Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros,c.1 s 98

⁶⁹ Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros,c. 1 s 19

⁷⁰ Dovrey-i Heftvane, Cuz-i ez Name Minevi Serencam, s. 35

⁷¹ 1997'de Bonn'da kurulan, üyeleri Gilan bölgesi Heştgird şehrinden ismini Sultan İshak'ın annesi Rmezbar(Razbar)dan almıştır. Razbar müzik grubu, Ehl-i Hakların müziğini icra eden bir duruptur.

⁷² Dovrey-i Heftvane, Cuz-i ez Name Minevi Serencam, s. 35.

kinlik olmadan⁷³ dünyaya gelmiştir. Annesinin meşhur “Tac’ül Arifin Ebülvefa”nın torunlarından Seyyid Halid’in kızı Seyyide Fatıma olduğu rivayet edilir. Hatun Dayrek’in manevi babası Cavânî/ Caf tayifesi reisi Hüseyinbeg Cafî, bir diğer rivayetle de Celd pEhl-ivan Hüseyin Beg’dır. Caf taifesinin Muradi konundan gelmektedir⁷⁴. Seyyid/Şeyh İsa Berzenc ile evlenen⁷⁵ Hatun Dayrek, Sultan Sahhak’ı Berzenc denilen ve bu gün Süleymaniye’nin doğusunda Halepçe’ye yakın bir coğrafyada yer alan kasabada dünyaya getirmiştir. Rezbar’ın kendisinin de don değişimiyle Melikey-i Saba Belkis ve Hz.Meryem’de mihman olduğuna inanılır⁷⁶.

Üçüncü mühim şahsiyet Hatun Beşire⁷⁷dir. Hatun Beşire Ehl-i Hak Alevilerinin tarihi şahsiyetlerinden Mir Husrov’un kız kardeşidir. Bu mukaddes zat, Serencam’da bildirildiği üzere kardeşinin esir alınması üzere siyah bir ata binerek Şehr-i Zor’a gelmiş, onu kahramanca savunmuş ve kurtarmıştır⁷⁸.Ehl-i Hak meşrebinin *şart ve peyman-ı ezel*’inden hiç sapmamıştır. Sultan Sahhak’la olan düğün merasimi Serencam’larda uzun uzun anlatılır⁷⁹.

Aynı dönemlerde yaşamış bir şahsiyet de bu gün İran ve Irakta binlerce bağlı bulunan Şah İbrahimiler için mukaddes olan bir şahsiyet, Hatun Zeynep’tir. Sultan Sahhak’ın emri ile Irak ve Bağdat’a irşada giden Şah İbrahim’in annesidir. Hatun Zeynep aynı zamanda Mir Husrov Loristani’nin kızı, *Seyyid Muhammed Govresvarın’da eşidir*⁸⁰.

Sultan Sahhak zamanında yaşamış olan diğer zevat-ı mukaddesler arasında “Nazarkerde” denilen Allah’a nazları geçtiğine, dualarının tesirli olduğuna inanılan bazı hanım şahsiyetler de vardır⁸¹. Seyyid Hamuş’un annesi, Yarani Kudsî’nin eşi ve daha sonraki dönemlerde yaşayan Hiyal-u Visal’in annesi, Muhammed Gavresar’ın annesi gibi daha birçok şahsiyet, Ehl-i Haklar’da *Nazarkerde* kadınlar olarak anılır. Nefesleri güçlüdür. Sultan Sahhak’dan el almışlardır. Bunlar bağlılarına vird ve dua talimi yaptıran, cemleri yöneten kadınlardır.

Heftvanın mukaddes annelerinden bir diğeri Baba Yedigâr’ın annesi Dada Sarı’dır. Serencam’da adından bahsedilen, bizim de hikâyesini birazdan aktaracağımız bu hanım, Baba Yedigâr’ın annesidir. Serencam’da Yari Yedigâr olan Baba Yedigâr, dondan dona değişim seyrinde batını mertebede İsa bin Meryem ve Hz. Hüseyin bin Ali’nin mazharı olarak karşımıza çıkar⁸². Dolayısı ile annesi de Hz. Meryem ve Hz. Fatıma donunda zahir olmuş-

⁷³ Bektaşilikteki Kadıncığın Hacı Bektaş’ın abdest aldığı suyu içmesi ve bundan hamile kalması ve Habib ve Hızır Lale adında iki erkek çocuk dünyaya getirmesinde olduğu gibi. Gırmız ’ın annesi Hatun Remezbaz O,yedi meleğin tecellisi olarak, Hazreti Meryemin bakireliğinde olduğu gibi tenasül yolu ile değil de rivayete göre ağzından çocuk doğurmuştur.

⁷⁴ Tarih-i Tasavvuf der Kordistan, s.12

⁷⁵ Se Goftar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, s s 51

⁷⁶ Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros,ç 1s. 79,

⁷⁷ Se Goftar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, s s.22

⁷⁸ Dovrey-i Heftvane, Cuz-i ez Name Minevi Serencam, s. 35.s 35. s.41.mir husrov loristani bölümü. s 87

⁷⁹ Dovrey-i Heftvane, Cuz-i ez Name Minevi Serencam, s. 35.s88.

⁸⁰ Dovrey-i Heftvane, Cuz-i ez Name Minevi Serencam, s. 37

⁸¹ Nazarkerdeler, Sultan Sahhakın kendilerine baktığı ve seçtiği kimselerdir.

⁸² Derunmayehay-i Müşterek 150 s

tur. Meryem aleyhisselama edilen suizan Dada Sariya'da da reva görülmüş-tür. Serencam'da Ehl-i Yarsan, atılan bu iftiralara karşı Hatun Remzbar ve Pir Musi tarafından şiddetle uyarılır⁸³.

Hatun Zerbanu Gırmız'ın annesi⁸⁴dir. Pir Gamber'in kız kardeşidir. Kendisinin Hatun Remzbar'da mihman-ı zat olduğuna inanılır. Hazreti Şah Hiyaz'ın yarenleri arasında yer alır⁸⁵. Burada zikredeceğimiz son mukaddes şahsiyet-se Han Ateş'in annesi Dusti Hanım'dır⁸⁶.

Heftva'nın doğum ve evlilikleriyle ilgili Serencam metinlerinde rivayetler yer alır. Bu rivayetlerde kadının mucizevi rolüyle ilgili ayrıntılara raslanır. Ateş Beyi Alevilerinin kutsal metni Tezkire-i A'la'da Heftevan'dan Han Ateş'in annesi ile ilgili şöyle bir olay anlatılır;

"Dağdan avcı gelmektedir. Bütün yaradılışlar ona tevdi edilmiş, Şah/Şeyh Muhammed'in hâkimiyetindedir. Ateş Bey'i onun donunda gayb perdesinden gelmektedir. Erenlere oraya gitmeleri buyrulur. Şah/Şeyh Muhammed de Acri/Acari'ye gelerek dile gelir. Bir günde oniki halife Loristan'da Muhammed Bey'i görmeye gelir. Acri nehrinin kenarına ulaşırlar. Nehrin kenarında daha önce kimsenin oralarda görmediği bir kuş peydalanır. Kuşun tüyleri insanın gözüne binbir renkle neşvunema eder. Yanına gittiklerinde kuşun uçmadığını görürler. Kuşu alarak Muhammed Bey'in yayına götürürler. Muhammed Bey onu alır ve hirkasının altına koyar, şükranе paylanır. Ansızın görürler ki kuş sekiz yaşında bir kız çocuğuna dönüşüverdi. Hırkanın altından çıkan kıza Muhammed Bey kerem eder. Üç defa "Hoş geldin Sunam" diye çağırır. Sonra kızı kendine nikâhlar. İşte Han-ı Ateş bu kadından dünyaya gelmiştir"⁸⁷.

Bir diğer hikâye de yukarıda bahsedildiği üzere Baba Yedigâr'ın Hz. İsa misali doğumu ile ilgilidir. *Şahname-i Hakikat* adlı eserde şu rivayet yer alır;

"Pir Mikail⁸⁸ kendi kızını Sultan Sahhak'a niyaz vermiştir. Sultan Sahhak'sa bu kızı kendi oğlu Heftevandan Ebu'l Vefa'ya başlatmıştır. Gelin getirme zamanı Sultan'ın oğlu izinsiz olarak siyah ata binmiş, Sultan bunu görüp sinirlenmiştir. Çünkü siyah at Sultan'ın malıdır. Oğlu gelinle karşı karşıya geldiği vakit at şahlanmış o da attan düşerek oracıkta vefat etmiştir. Ebu'l Vefa öldükten sonra Sultan onu cennete gönderir. Sultan, oğlunun ölümünü onun taksiratına saymış ve onu affettiğini bildirmiştir. Diğer oğlu Ud'u onun yerine geçirmiştir. Sultan gelini kendi haremine getirerek onunla evlenir. Gelin gece gündüz sıdk ve samimiyetle Sultan'a bağlanmış, onun yolunda hizmet etmiştir. Bu durum bir gün Pir İsmail'in birkaç narı cemde erenlere getirdiği zamana kadar böylece devam edip gitmiştir"⁸⁹.

"Baba Yedigâr'ın Dünyaya Geliş Hikâyesi 'başlığı ile olay zikredilir;

"Ceme gelen narlar ortadan ayrılıp paylanacağı sırada, bir nar tanesi gelinin eteğine düşer. Bu taneyi yiyen gelin Allah'ın nurundan hamile kalmış, bir zaman

⁸³ Derunmayehay-i Muşterek, s.129

⁸⁴ Se Gofar-I Tahkiki der Ayin-i Ehl-i Hak, s 40

⁸⁵ Se Gofar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, s s.16

⁸⁶ Tahlil-i Heft Peyker Nizam, ,s 72

⁸⁷ Derunmayehay-i Muşterek, s. 65

⁸⁸ Ehl-i Hakların tarihi şahsiyetlerindendir.

⁸⁹ Şahname-i Hakikat, s.400, 7740. Beyitten sonra

sonra ay yüzlü bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Sultan Sahhak; "Bu Yedigâr olacaktır, benden sonra hatıram olarak kalacak, hak yolunu ayakta tutacaktır. Tacin sahibi ve şehriyar olacaktır. Hakikati gösterecek ve zatı idame ettirecektir. O, nazenin Eyvet'in mazharıdır. Yar Ahmet dir. Ali'dir ve Hüseyin'dir. Bir başka devirde de benim yerime gelecektir, Zülyemin olacak Zat-i Haktır" diye buyurur.

"Şah İbrahimin Dünyaya Gelme Hikâyesi";

Pir İsmâ'in böldüğü narlar cemde dağıtılınca bir nar tanesi yere düşmüştür. Seyyid Muhammed Govresvar o sırada Sultan'ın huzuruna varmıştır. O da bu tanelerden birini almış evine götürmüş, eşine yedirmiştir. Karısı işte o nar tanesinden hamile kalmıştır. Zamanı gelmiş, doğum anı yaklaşmış, bir oğlan çocuk dünyaya getirmiştir. Çocuk güneş gibi parlamaktadır. Sultan Sahhak'a müjde götürülmüş, Seyyid Muhammed'in evinde bir çocuk doğduğu, nur topu gibi olduğu, güneş gibi parladığı, Tanrı'nın adeta bu çocukta zuhur etmiş olduğu söylenir. Sultan doğan çocuğun getirilmesini ister. Seyyid Muhammed zamanın nuru yenidoğanı, âlemlerin Hüdavendigârı'nın yanına getirir. Sultan buyur: "Bu çocuk İmam Hasan Müçteba'nın mazharıdır. Zira hem Ruçyar⁹⁰ ve hem müçteba'dır. Adını Şah İbrahim koyar ve şöyle buyurur: "Bu da benim zamanımda gelen Yedigâr'dır. Her ikisi de Hüdavendihgarın ruhani oğulları olacaklardır. Benden sonra benim yerime geçeceklerdir. Her devir ve dönemde, her zamanda bu ikisi gülün özü, hakikatin gülleri olacaklardır. Aynı kilodadırlar. Aynı nurun iki gözesidirler. Hakkın iki gözüdürler. Biri Hasan Şah İbrahim, biri Hüseyin Yedigâr'dır"⁹¹.

Bu rivayete dikkatle bakılacak olursa Bektaşilerde kabul edilen bir inanışın yukarıda anlatılan olay benzerlik gösterdiği görülür. Hacı Bektaşî Veli Sulucakaraöyü'ge geldiğinde Çepni boyundan İdris'le evli olan Kadıncık Ana'nın evinde kalmıştır. Kadıncık Ana, Hac Bekta Veli'nin kanayan burnundan abdest suyuna dökülen üç damlayı teberrüken içmiş ve bu sudan hamile kalmıştır. Bu hamileliğin bir mucize olduğu, herhangi bir cismani temas olmadan gerçekleştiği, Hacı Bektaş'in mücerret olduğu Vilâyetname'de isbatlanmıştır. Fakat bu mucizevi olaydan farklı bir sonuç çıkarılmıştır. Burun kanından olanlar "döl evladı" sayılmış ve bunların soyuna Dedegan denilmiş, olmayanlara "yol evladı" sayılmış ve bunlara da "Babagan" denilmiştir. Dolayısı ile Ehl-i Hak ve Bektaşilerde kadın tasavvurunda mucizevi bir benzerlik söz konusudur. Bu benzetme ile Baba Yedigâr ve onun bağlılarına Sultan Sahhak'ın direkt muhatabı olarak döl evlatları, Şah İbrahim ve onun bağlıları için de Sultan Sahhak'ın dolaylı muhatabları olmalarından ötürü yol evlatları şeklinde bir yorum yapılabilir.

İran Alevilik tarihinde handanların birbirleriyle yapılan evlilikler sayesinde birleşmesi, seyyidliğin temel alındığı bağlarla gerçekleşmiş, bu durum Aleviliğin bu güne kadar kesintisiz bir şekilde gelmesinde asıl unsur olarak görülmüştür. Kajavî sadatlarının atası Şeyh Halid'in kızı Seyyide Fatıma ile evlenen Seyid Musa Alevi Berzenci ö.686, Hazreti Pîr Mikail Dudañi (738 h.k.)'nın kızı ile evlenen Sultan Seyid İshak Alevi, bu evlilikle Pîr Hızır saa-

⁹⁰ Yaran-ı Mukaddesten

⁹¹ Şahname-i Hakikat, s. 401 -402, 7782 Beyiten sonra

dat silsilesi Berzenci Alevi sadatlarıyla bağlanan ve onun neslini devam ettiren Seyid Ahmed Alevi Şehit (Baba Yedigâr)⁹², Seyid İbrahim Alevi (Baba Navus) un kızı ile evlenerek ona bağlanan Siracüddin Osman Nakşibendi (1195-1283 h.k) ve onun silsilesi⁹³ gibi örnekler bu bağlara verebileceğimiz birkaç numunedir. Alevilik tarihinin bu evlilik bağlarıyla örüldüğü rahatlıkla görülür. Bu manada Alevilikte kadın toplumun harcıdır.

Anadolu eski inanışlarından neşet eden ozan-baksı geleneğinin devamı olarak görülen kadınların cemde saz çalıp deşiş okumaları, Ehl-i Haklarda da var olan bir gelenektir. Ehl-i Haklarda da kadın dini törenlere iştirak ederek tambur eşliğinde kelam/söz/deşiş okur. Tanbur çalıp kelam okuma âdeti eski İran dinlerinden gelen bir adettir⁹⁴. Bu törenler yüzlerce yıl devam etmiştir. Bu törenlerde okuna kelimelerin birçoğu kadınlara aittir. Hanım zevata ait söz/kelam/virdler Serencam ve diğer metinlerde kaydedilmiştir. Bu virdler günümüze sırlarla dolu satırlarda ulaşmıştır. Fakat günümüze ulaşamayan sayısız vird mevcuttur. Ehl-i Hak Alevilerinin cem ayinleri sır içinde icra edildiği ve şifahi olarak sadrdan sadra intikal ettiği, yazıya geçirilmediği için zamanla unutulmuştur.

Sözlü geleğene ait bu Kelamlardan bazıları kaybolmamış, tarih boyunca hadis rivayetleri gibi rivayet edilmiştir. Burada Kürtçenin Gorani lehçesi ile kaydedilen hanım şahsiyetlere ait olanlarından birkaçını tercüme etmeden zikredeceğiz⁹⁵. *Ehl-i Hak kadınları arasında sayısız mürşid ve yaranı olan Sultan Sahhak'ın annesi Hatun Dayrek'in kendi imaretinde verdiği nezirlerde, cemleri bizzat yürüttüğü esnada okuduğu, dördüncü asra ait olan vird/dua larından bir*⁹⁶;

او سایه شمی - او سایه شمی

بارگای شام وستن او سایه شمی

چنی سه تنم پیام درسمی

سیمرغ بیانی جه رای رستم

*Hicri dördüncü asırda yaşayan müteşahıs hanımlardan Daye Tebriz (H) orami'nin dua/virdi.*⁹⁷

رازن پیالم ، رازن پیالم

سرسامم نه بزم رازن پیالم

بالته پیالم یاوا و نالم

چکم ناله کم برزی نه عالم

Hicri dördüncü asırda yaşayan Mama Celale Hanım Lor'un dua/virdi:

⁹² Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros, c 1 S.66

⁹³ Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros, c 1 S 33

⁹⁴ Zemine-i Şinakht-i Tanbur, s.57

⁹⁵ Kelam-ı Serencam, Elyazması, M.Ali Sultani'nin şahsi kütüphanesi

⁹⁶ Bu ve aşağıda gelen diğer dualar Farsça değil de Orami lehçesinde olduğu ve mana bütünlüğü anlaşılmadığı için tercüme edilememiştir. Kıyam-i Nehzethayi Aleviyan-i Zagros, c 1 s 121

⁹⁷ Kelam-ı Serencam, Elyazması, M.Ali Sultani'nin şahsi kütüphanesi

مستم چه باله ی روی است تو
وسن یک جامی می چه دست تو
آینهی زیلم روشن چون می
جویون بینم می پرست تو

Hicri dördüncü asırda yaşamış Siman Hanım Lor'un dua/virdi:

خوشین است ، خوشین است
سرم چه سوای تو بین سرمست
گل و شمام یر داها نه دست
گواهی مدن چه خاس و چه گست

Beşinci asırda yaşamış, müteşahıs sufi şair ve Ehl-i Hak yaranlarından Baba Tahir Üryan Hemdani'nin eşi, Fatıme Lore'nin dua/virdi:

راز داریم یار، راز داریم یار
و فرمانی شاه راز دار یاریم
شاهم بزه پیش آما و زاریم
راز کو و درمان درد کی کاریم

Beşinci asırda yaşamış, Ehl-i Hakk mukaddes hanımlarından Lezacaf'in dua/virdi:

حیدر صراف ، حیدر صراف
چندی نه عینه ، بیم نه گنج تاف
تیسامو اچان پنم کچه جاف
قباله ماری نه تاش مصاف

Beşinci asırda yaşamış Hatun Mizerd'in dua/virdi:

خوشین جبار ، خوشین جبار
میزار سوار آما یوشاهن جبار
جبار خوشینا ایمه شان شکار
درحمتوه بژندی دیار

:Beşinci asırda yaşamış Daye Hazan Sergeti'nin dua/virdi

شیر کویا جور ، شیره کویا جور
نه دست بله مردم کویا جور
دادمان رسان نه دست ای گور
دستی وش آفات دندانش هزور

Altıncı asırda yaşamış Pir Nazdelir Hatun Şirazi'nin dua/virdi:

یاران یاوران را حق راستین
پاکی و درستی درد او خاسین

یرکس ویشن ناسا محمد آسا
با شک او کسه مولایچ شناسا

Yedinci asır sonu, sekizinci asır başlarında yaşamış Şayh Habib Şeh'in dua/virdi:

، آزیز بنیاما
آزیز شرطمان چنی بنیاما
تا پیر و شرطی جه گردین جاما
...سکھی با مشلغمان یه بنیام

Baba Yadigar'ın annesi sekizinci asrın sonu dokuzuncu asrın başlarında yaşamış Dada Sari'nin dua/virdi:

ساقی له جم بادهده دا
درسی ریگه ی جاده ده دا
میردان همو له در پاشا
پیمان دکن ژشت تماشا

Baba Celil'in annesi, onuncu asırda yaşamış Semen Hanım Madani'nin dua/virdi:

یا دلدل سوار ، یا دلدل سوار
آمانن آمان صاحب ، ذو الفقار
و نازاو وتت توشیت نه جبار
بنمانه رمزی باقی آشکار

Bu maruf hanımlar için *Ağabacı, Ağabegi, Ağabegum, Ağa Sultan, Ağa Kuçek ve Ağa*⁹⁸ gibi lakap ve isimler kullanılmıştır. Pirin kızları "*Ağazade*"ler⁹⁹için erkek kardeşlerinden farklı bir isimlendirme yapılmaz. Batında erkek kardeşlerinden farklı olarak kabul edilmezler. Ağazadeler günümüzde hala dua vermekte, söz/kelamlar söylemekte ve tanbur eşliğinde kelimeler okumaktadırlar. Özellikle Ateşbegi kadınları daha çok gözden uzak yerlerde küçük bargâh(cemhane)larda dua vermeye devam etmektedirler.

Fotograf 1. de Ehl-i Hak Ağazadelerden, sağdan ilk başta oturan Haydari

⁹⁸ Meşahir-i Zenan-i İrani, Cihan Hatun ö. h. 744 için, s 69

⁹⁹ Meşahir-i Zenan-i İrani, s.4, 5,6,68.

silsilesi muteber hanımlarından Ağa Seyyid Rüstem'in kızı¹⁰⁰Ağazade Huma Hanım Haydari Gorani'yi görmekteyiz.

Fotograf 2. Ağazade Huma Hanım Haydari Gorani'nin daha yakın bir resmi.

Fotograf 3. Ortada oturan "kadınların şahi" lakaplı Seyyid Şemseddin'ın eşi, Şah-ı Zenan Ağazade Hanım¹⁰¹

176

S B A R D
YIL / YEAR 14
SAYI / ISSUE 28
GÜZ / AUTUMN
2016/2

Tahran'da çekilen bu resimde Ağa Seyyid Muhammed Kelardeşti'nin merkezde olduğu Muşa'sa'i-Ateşbeği ailesinin tamamını görmekteyiz¹⁰².

Fotograf 4. Yukarıdaki resim Ehl-i Hak Alevileri Ateşbegleri'nin lideri Ağa

¹⁰⁰ Tarih-i Handanhay-i Hakikat, Meşairi Mutaahhiri Ehl-i Hak Der Kirmanşah, s.59 ve s 62.-59

¹⁰¹ A.g.e s. 61

¹⁰² Tarih-i Handanhay-i Hakikat, s. 117

Nizameddin'in annesinin kabir taşına aittir. Ziyaretçilerin boş bırakmadığı bu yer bağlılarının "dâhil bendi" denilen dilek iplerini asarak dua ve niyazlarda buldukları adak yeridir. Resmin altındaki yazıda; Makbrey-i Gumbed-i Gerehban; *Muşa'şa'î Ağa Seyyid Nizameddin Muşa'şa'î'nin annesi Rahmetli Seyyide Hanım Aleviyye-i Sepide Şeri'e-i Muşa'şa'inin kabir taşı*¹⁰³ yazısı bulunmakta. Kendisi meşrebin hanımlarını sağlığında irşad etmiş vefatından sonra da oğlu Ağa Nizameddin Nizami bu görevi üslenmiştir¹⁰⁴ Müşaşailerin piri hala o'dur. Seyyide Hanım Aleviyye'nin kabri dışında Ateşbeglerinin mukaddes ziyaretgâhlardan biri de Golmoşk Hatun'un mezarıdır. Tebriz'e bağlı büyük bir kasaba olan İlihçı yakınlarındaki bu ziyaretgâh, şehrin etrafındaki ziyaretgâhlar içerisinde özel bir öneme sahiptir. Golmoşk Hatun Ateşbeglerince Hz. Ali'nin kızı olarak görülür.

Fotoğraf 5. İran, Avrupa, Amerika ve Kanada'da sayısız müritleri olan İran Alevileri Nimetullahilerden son postneşin Hacı Nur Ali'nin yerine geçen Merhum Şeyh Cani Ceyhunabadi Hanım'ın Paris'teki mezarı da ziyaretgâhtır. Bu zat h. 1274 yılında Ceyhunabad'da doğmuş, hicri 1392 yılında Heştgird'de vefat etmiş, Hacı Nur Aliilahi/ Ustad İlahi'nin kızkardeşi ve aynı zamanda öğrencisidir. Hacı Nimetullah Mukri'nin dört çocuğundan biridir. Diğer kardeşleri Meryem Hanum, Yar Ali, Hacı Nur Ali'dir¹⁰⁵. Vefatından sonra Ustad İlahi'nin postuna oturmuştur. Nimetullahi silsilesinin en önemli zatlarından olan Melikcan Hanım Nimetullahi kördür. Ehl-i Haklar ona Şeyh Cani derler. Şahitler/talipler arsında da Hazreti Şeyh diye anılır. Hayatını İran'ın Ceyhunabad kasabasında geçiren Şeyh Cani, erkek kardeşleri gibi ömür boyu riyazet çekmiş, Seyr-i Sülükünü tamamlamıştır. Ustad İlahi kardeşi için "*Ben ve Cani aynı ruh ve kalbe sahibiz*" demiştir¹⁰⁶. "Durus" diye isimlendirilen virdleri, Dr. Behram İlahi tarafından derlenmiş ve basılmıştır. Zat 1993 yılında vefat etmiştir¹⁰⁷.

¹⁰³ Tarih-i Handanhay-i Hakikat, S.138

¹⁰⁴ Tarihi handanhay-i Hakikat, s.106

¹⁰⁵ Tarihi handanhay-i Hakikat, s.106, s.200

¹⁰⁶ Asar-i Ehl-i Hak, s. 699, s. 601, goftar 1875

¹⁰⁷ Tarih-i Handanhay-i Hakikat, s.198-199

Fotograf 6. Ağa Seyyid Hüseyin Mirza'nın eşi Saltanat Hanım Muşa'sa'i'nin kabir taşı, kabri ziyaretgâhtır¹⁰⁸.

6-Kırmanşah Baba Yadiğâr Ziyaretgâhında Riyazet Çeken Son Kadın Dervişler

Ehl-i Hak meşrebini yayılmasında önemli rol oynayan Baba Yadiğâr sekizinci asrın sonu dokuzuncu asrın başında Dada Sarı'dan dünyaya gelmiştir. Sultan Sahhak'ın halifesidir. Baba Yadiğâr diğer adı ile Ahmet Alevi¹⁰⁹ ziyaretgâhı, İran Ehl-i Hak Yarsanlarının günümüzdeki en önemli ziyaretgâhlarından biridir. Bu dergâh İran Dalaho bölgesi Pol-i Zihab mevkine yakındır. Sultan Sahhak'ın Horaman'daki mezarından sonra ikinci önemli ziyaretgâh budur. Kerkük Musalla'daki İmam Ahmed ziyaretgâhı, Irak Kızıl Ribat'taki İmam Kasım ziyaretgâhı, Şah Heyas makberesi diğer önemli ziyaretgâhlardır¹¹⁰. Bunlar arasında Baba Yadiğâr'ın mezarı her yıl binlerce Aleviyi misafir eden adak ve merasim yeridir.

Fotograf 7. *Baba Yadiğâr'da verilen nezirlerden biri*

Baba Yadiğâr ibadetgâhında kalan dervişler arasında önceleri cinsiyet ayrımı yapılmaz, arifler kadınlı erkekli çile çekerken bu gün sadece erkek-

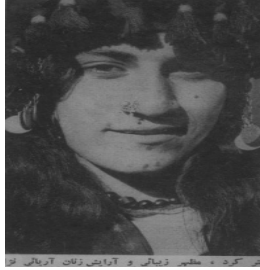
¹⁰⁸ Tarih-i Handanhay-i Hakikat, s.138

¹⁰⁹ Kıyam ve Nehzethay-i Aleviyani Zagros, s.79,

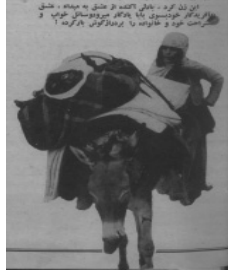
¹¹⁰ Tarih-i Tasavvuf der Kordistan, s.16.

lerin riyazette bulunduğu bir mekân haline gelmiştir. Bu ibadetgaha kendini adayan Ehl-i Hak kadınları evlenmez, tüm zamanlarını dergâhın hizmetinde geçirirlerdi. Burada seyr-i sülüklerini tamalar, dua/kelam/nezir/niyaz verecek olgunluğa erişirlerdi. Sultan Sahhak zamanından İran inkılabına kadar bu dergâhta riyazet çekmiş, İran İnkılabından sonra buraya gelememişlerdir. Bu hanımların isimleri bilinmezdi. Dergâhta kalan son kadınların yaşları ilerlemiş, vefat etmişlerdir. Bu kadınlar Ateşbeyleri arasında az da olsa mevcuttur. Riyazet çeken Ehl-i Hak kadınları ile ilgili eldeki tek bilgi İran İslam inkılâbından önce Baba Yadiğâr dergâhına yapılan bir gezidir. *Cevanan* adlı aktüel gazetede yayınlanan bu gezi Sebuktegin Salur tarafından kleme alınmıştır. Yazının tamamı burada tercüme edilmiştir¹¹¹.

"Aryan ırkıdan gelen Kürtlerin arasına gidiyorduk. Ehl-i Hakların ve Aliullah'ların yurduna. Konuştuğumuz herkes bizi fazlası ile korkutmuştu. Ama biz bunlara aldırış etmeden yolumuza devam etmiştik. Sabah Kırmanşah'tan hareket ederek Pol-i Zihab'dan Yezgird kalesine ulaşmıştık. Bölgeye girmek üzereyken tepelerde uçan bir şahin birden peydalanıvermişti. Halkın inancına göre bu şahini bizim için yol göstereceğini diye Baba Yadiğâr göndermişti. Artık yaya olarak yol almaktaydık. Oldukça büyük bir kale vardı ve biz bu kalenin surları boyunca ilerliyorduk. Baba Yadiğâr'ın ziyaretgâhını da içine alan bu surları geçerek ziyaretgâha ulaştık. Baba Yadiğâr ziyareti dönüşü Davut makberesine uğrayan kadınları gördük. Çobanların "Ali Ali" diyerek yüksek sesle koyunlarına ilahi okuduklarına şahit olduk. Bu mintıkaya Hovle Han deniliyordu. Her yıl Baba Yadiğârı ziyarete en az iki bin kişi gelirdi."

Fotograf 8. Ehl-i Hak Kürt kadını¹¹²

Fotograf 9. Bu kürt kadın, Baba Yadiğârın ziyaretgâhına gidiyordu. Nezir

¹¹¹ Sebuktegin Salur tarafından yapılan bu roportaj *Cevanan* dergisi yıl 5 sayı 10 da bulunmaktadır.

¹¹² Bölge kürt kadın kıyafet ve tiplerini için bkz. Zen-i İrani der *Sefernameha*, s.93

ve konaklama için ihtiyaç duyulan eşyaları götürüyordu. Ziyaretgâha gelmeden önce, alamet olarak konulan yerlere(mikatlara) varmadan gusul abdesti almak şarttı. Hem dış, hem içi temizlik yapılmalıydı. Temizlik dışında Baba Yedigâr hizmetinde olan insanın karı-koca münasebetinden de uzak olması gerekiyordu¹¹³.

Baba Yedigâr ziyaretgâhının piri Pir Halife Yar Murad'la bir konuşma yaptık. Konuşmada dikkat çeken bir nokta¹¹⁴ merasim sırasında ayakları yere vurarak yapılan ayinin aslında çok eskilerden İslam öncesi Zerdüştlerin ibadet merasimlerinden kalan bir adet olduğu ile ilgiliydi. Burada çıkan su, mukaddes sayılıyordu. Ehl-i Hak inancında su İsrail'i, toprak Cebrail'i, ateş Azrail'i hava da Mikail'i temsil ediyordu. Baba Yedigâr'daki bu mukaddes çeşmenin adı "Keslan suyu" idi. Keslan adı aslında Baba Yedigâr'ın öldürülmesi olayında bu suya verilmişti. Çeşmeye aslında "Gatilan" adı verilmiş zamanla "Gaslan" ve "Keslan" a dönüşmüştü. Bu çeşme suyunun yüz yıl şişede kalsa da bozulmayacağına inanılıyordu.

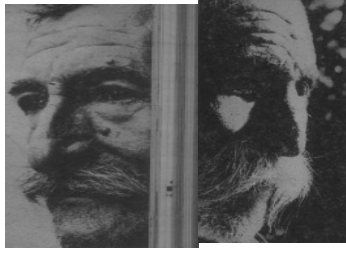
Halife Yar Murad'ın anlattıklarına göre Sultan Sahhak Osmanlı devleti sınırları içinde kalan Süleymaniye şehrinin Halepçe kasabasında kırk yaşında iken Mevla Ali'nin(Hz.Ali) zuhurunda var olmuştu. Mevla Ali ne zaman zuhur etse, Fatıma soyundan gelen birini seçerdi. Hüseyin Bey Celde'nin kızı Dayrek, Hz.Fatıma soyundan geliyordu. Şeyh İsa'yı Dayrek Hatun ile evlendirmişlerdi. Rivayete göre Dayrek Hatun hamile kalıp doğum zamanı yaklaştığında çeşme başında bir kuşun havalanıp uçtuğunu görmüştü. Oracıkta ayağı taşa takılıp düşmüş, kalkınca bir çocuğun yerde oturduğunu görmüştü. Gördüğü anda da bütün hamilelik izlerinin kendisinden silindiğini anlamıştı. Çocuğu alıp Şeyh İsa'ya götürdüğünde Şeyh İsa büyük bir bilgelikle kendisi ile evlenme sebebinin işte bu çocuk olduğunu, ömür boyunca bu günün gelmesini beklediğini söyler. Hatun Dayrek'in burada çocuğuna okuduğu ninni bu gün Ehl-i Haklar arasında hala okunmaktadır. Sultan Sahhak büyümüş, Ehl-i Hakların piri olmuş etrafında birçok insanı toplamıştı. Osmanlı hâkimleri tarafından halkı kendi etrafına çekeceği ve isyan çıkaracağı korkusu ile yakın takibe alınmış, o da bundan bunalıp İran'a sığınmıştı. Bazı rivayetlerde ise Emir Timur'un daveti ile İran'a geldiği söylenir¹¹⁵.

Ziyaretgâhta riyazet çeken hâlihazırda birkaç derviş vardı. Bunlar arasında kendini otuz yıldır buraya adayan Muhammed Derviş adlı bir tailple karşılaştık. Bu dervişin hikâyesi oldukça ilginçti. Oğlunun katilini bağışlamış, bununla kalmayarak kızını ve bütün malı mülkünü de bu katile vermişti. Her şeyden el ayak çekerek buraya sığınmıştı.

¹¹³ A.g.e s. 21

¹¹⁴ Bu konuşma Ehl-i Hakların İslam İnkılabı öncesinde düşüncelerini apaçık bir şekilde ifade ettiklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İnancın esaslarını anlatmış ve bu dergide de basılmıştır. Zerdüşt'ün Baba Yedigâr'da hulul ettiğini onda cisminin peyda olduğunu, Sultan Sahhak'ın Hazreti Ali'nin kendisi olduğunu ve 700 yıl önce geldiğini ve Ehl-i Hakların dini inanc esaslarını düzenlediğini anlatır. Bu gün Ehl-i Hak pir ve mürşidlerinin en önemli ibadet sayılan kırk günlük riyazetlerinin olduğunu ama asıl olanın insanın ömür boyu bu riyazetini devam ettirmesi gerektiğini söyler. s 22

¹¹⁵ A.g.e s.24

Fotograf 10. Muhammed Derviş ve Seyyid Feramerz Derviş

Bir diğer derviş yirmi yıldır buradan ayrılmayan Seyyid Feramerz idi. Derviş Berat bunların üçüncüsüydü. Bu dervişler burada sadece şekerli su içerek, dağ meyveleri yiyerek yaşamlarını sürdürmekteydiler. Hiç bir şekilde hayvani bir gıda almıyorlardı. Burada kalan üç kadın derviş daha vardı. Derviş Hurşit, Derviş İsmet ve Derviş Gadem Tenha¹¹⁶.

Fotograf 11. Derviş Hurşit

“Başlangıçta buraya üçyüz kişi gelmiş, çile çekmek üzere söz vermiş ahd etmişlerdi. Ama bu zor ibadete çoğu dayanamamış, her ay içlerinden bir ikisi eksilmiş, sonunda bu altı kişi kalmıştı. Halife Yar Murad ve altı kişi kış ayları boyunca burada kalıyor, çile çekmeye devam ediyorlardı. Hz.Ali zikri ile meşgul oluyor, onu yanlarında hissediyor, kelimeler ve şiir okuyor, kendilerini burada Allah'a yakın hissediyorlardı. Hazreti Ali'nin yanlarına gelip onlara kuvvet verdiğinin söylüyorlardı. Hz.Ali onların yüreklerini ısıtıyordu. Bu dervişlerin tek isteği Hz.Ali'nin sevgisine mazhar olabilmektir”.

Fotograf 12. Derviş İsmet ve Derviş Gadem Tenha

¹¹⁶ GademTenha“yanlız gezen”demektir.

Fotograf 13. İran İslam İnkılabından sonra 2005 yılında bu ülkede yüksek lisansımı yaptığım dönemlerde Baba Yedigâr ziyaretgâhına gitmiştim. Dergâh kapalı idi. Dergâhın aşağısındaki köyde yaşayan, gelenlere dergâhın kapısını açan bir bekçi ve birkaç evden başka hiç kimse burada bulunmuyordu. Resimdeki bu yaşlı hanım Baba Yedigâr da çekmiş olduğum Ehl-i Hak kadınlarından biridir.

Değerlendirme

Bu makalede İslam'la birlikte İran'da neşet eden Alevilikteki Hz.Fatıma tekkadüsünün, Zerdüştilikteki Tanrı'nın müennes oluşu ile yoğrulmuş ve şekil almış bir mefhum olduğu görülür. Hz. Fatıma İran Aleviliğinde kadının simgesi haline gelmiştir. Ebedi ve ezeli bir nur kaynağı sayılan Fatıma soyuna olan bağlılık İmamlar vasıtası ile idame ettirilmiş, tüm Alevi topluluklarında posta oturan pirin bu soydan olması gerektiğine inanılmıştır. Alevi kadınlarının Emevi-Abbasi siyasi mücadelelerinden kaynaklanan bir takım sebeplerle Safevi öncesi sır dönemlerinde faaliyet alanları kısıtlanmış, pasifleştirilmiş, Safevi sonrası dönemlerdeyse daha aktif rollerde yer almışlardır. Anadolu Aleviliği ile İran Aleviliğinde kadın mefhumu pratikte olmasa da teoride hemen hemen aynı kabule, renge ve öneme sahiptir. Günümüzde her iki toplumda da kırklar ceminde ferraş/süpürgeci görevi üslenerek, nezir kurban işlerini yürütmektedir. Ehl-i Hak inancında Alin'in tecelli ettiğine inanılan yedi zatın/Heftevan'ın anneleri Mama Celale, Hatun Dayrek, Hatun Zerbani, Perihan Sert, Dusti Hanım gibi şahsiyetler hakkında mahdut bilgiye sahip olsak da bu mukaddes kadınların dilden dile hatıraları yaşatılmaktadır. Bunların kelim/söz/değişleri bu gün bile tambur eşliğinde Aleviler arasında okunmaktadır. Alevi kadınları artık eskisi gibi ziyaretgâhlarda riyazet çekememektedir. Bu gelenek İran İslam inkılâbından sonra tamamen ortadan kalkmıştır.

Informative Abstract

Women In Iran's Alawis And Ahl-E Haqq, The Self-Denial Of Kermanshah Baba Yadegar's Women

In this article, we focus on the sanctity of Fatıma and the origin of this concept in Iran's Alawis. It is understood that the sanctity of Fatıma have been influenced by the concept of holy women in Zoroastrianism. Fatıma, which

became a symbol of woman in the Iranian Alevi, has been considered as the source of infinite light. The sanctity of this holy light is believed to be passed on from generation to generation. In addition, their spiritual leaders should be defined through descent from the Holy Lineage. According to the belief of the Ahl-e Haqq, the haftawāna's mothers (such as Mama Jalele, Khātūn Dāyarāk, Khātūn Zarbanu, Parihan Sert and Dusti) were the mothers of seven bodies, whose Alī b. Abī Tālib manifested himself in their bodies. Though we have limited knowledge about the haftawāna's mothers, these sacred women and their memories are kept alive to be talked about. Their words and lyrics of songs are still popular today among the Alawis.

Due to the Umayyad-Abbasi political struggles, Alawi women were subjected to a number of repressions and have been restricted in their activities in the pre-Safavid mysteries period. However after this period they could take part in more active roles in post-Safavid periods. Although the concept of women in Anatolian Alawism and Iranian Alawism is not the same in practice, it has almost identical acceptance and value in theory.

Nowadays in both communities, women are still involved as chars in cleaning services (farrash) and as conductors in taking a vow (nazr) during the ceremony of the forties (kırklar cemi). The Alevi women are no longer able to retreat into the disciplining of the self (riyāqāt) in their visitation (ziyāratgāh) as in the past. This tradition has disappeared completely after the Iranian Islamic Revolution.

Keywords: Ahl-e Haqq, Women Mystics, Iran, Baba Yadigâr visiting place

Kaynakça

- Bahtiyariasl, Feriburz, Zenan-i Namdar-i Tarih-i İran, Mehdi Ulya Mader-i Nasreddin Şah, İntişarat-i Zuvvar, Tehran, 1375.*
- Bayram, Mikail, Fatma Bacı ve Baciyani Rum, NKM yayınları, İstanbul, 2008.*
- Bayram, Mikail, Şeyh Evhade'd-Din Kirmani ve Menakıb-Namesi, Kardelen Yayınları, Konya, 2005.*
- Behruz, Muhammed Cevad Sergozest-i Devazdeh Zenan-i Muessir der Tarih-i İran İntişarat-i Vaje Ara, Tehran, 1385.*
- Beyani, Şirin Zen der İran Asr-i Moğol, İntişarat-i Danişgah-i Tehran, çap-i Dovvom, Tehran, 1382.*
- Birdoğan, Nejat, Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi, Mozaik Yayıncılık, İstanbul, 1995.*
- Borekei, Siddık Safizade, Dovreyi Heftvane Cuz-i ez Name Minevi Serencam, Kitabhaney-i Tahuri, Tehran, 1361.*
- Borekei, Sidki Safizade, "Sultan İshak ve Ayin-i Yarsan, Berresihay-i Tarih", Şomarey-i 2, sal-i 12, Tehran, 2036 şahenşahi, s. 131-146*
- Çerağpuran, Kiyumerz, Kelam-i Han Elmas, Tehran.*
- Ceyhunabadi, Nimetullah, Hakk'ul Hakayik ya Şahnamey-i Hakikat, Tas; Muhammet Mukri, 1.cilt, Kitabhaney-i Tahuri, Tehran 1375.*

Dairetü'l Meraifi İslamiyye, Ehl-i Haklar, c 12 s 91-92, Minorsky Ehl-i Hak Fırkası, IRANI-CA, s.312-31

Danışname-yi Namaveran-i Yarsan, Hirmend, Tehran, 1997.

Fultes, Richards S. Gozareş -i Manevîyet ez İrânzemin, Cem'i ez Muterciman, Neşr-i Edeyan, Gum, 337 sayfa, 1390.

Gaffariferd, Abbas Guli, Zen der Tarihigari Safevi, Emir Kebir, Tehran, 113 sayfa, 1384.

Gündüz, Tufan, "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Begüm", Türk Kültür Hacı Bektaş Veli Dergisi, sayı 51. s. 223-234, 2009.

Hayrendiş, Abdurrahul, Seyri der Duşvarihay-i Mutalaat-i Tarih-i Raci be Zenan der Tarih-i İnan, Kitab-ı Mah-i Tarih ve Coğrafya, yıl 6, şomare 30, Tehran, 1380.

Hekimiyân, Ebu'l Feth, Aleviyân-i Taberistan, İntişarat-i İham, Tehran, 1368.

Huseyni Şirazi, Ebu'l Gasım Ağa Puşak-i Zenan-i İnan ez Ağaz ta Emruz, İntişarat-i Avesta Ferahani, Tehran, ciltli, 1381.

Huseyni, Meryem, Nokhostin Zenan-i Sufi, Neşr-i İlm, Tehran, Hemrah ba Metn-i Kamil-i Zikr un Nisve el Muteabbidat-i Sufiyyat, Ebu Abdurrahman Muhammed Huseyni Selimi, Müteveffa 412 hicri, ciltli. 1385.

İlahi, Nur Ali Burhan'ul Hak, Tehran, Tahuri yayınları, 1354.

İtimadussaltana, Muhammed Hasan Han, Tahgig Der Mezhebi ve Tarige-i Aliullahi, Haz; Hatice İ'tisami, Faslname-i Baharistan, sayı 11. s. 543, Tehran.

İtimadussaltana, Muhammed Hüseyin Bin Ali, Said Han Kordistani, Minorsky, Se Goftar-ı Tahgigi der Ayin-i Ehl-i Hak, İtimadussaltana, Tasih: M.A.Sultani, Neşr-i Suha, Tehran, 1378.

İvanof, V., Mecmuey-i Resail ve Eşar-i Ehl-i Hak, İntişarat-i Encümen-i İsmaili, Bombay, 1950.

Kaki, Haydar, Zemine-i Şinakht-i Tanbur, İntişarat-i Novid-i Şiraz, İntişarat-i Tus, 223 sayfa, Tehran, 1388.

Keraçi, Ruhengiz, Heşt Risale der Beyan-i Ahval-i Zenan ez 1000-1313 hicri, Pejuheşgah-i Ulum-i İnsan-i, 330 sayfa, Tehran, 1390.

Melikoff, I. Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, er. Turan Alptekin, İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.

Muin, Muhammed, Tahlil-i Heft Peyker-i Nizam, Tahran, 1384.

Nevabahş A., Zen der Tarih, Neşr-i Rifat, Tehran, Tarihsiz, 411 sayfa.

Noyan, Bedri, Demir Baba Vilâyetnamesi, İstanbul, 1976.

Penahi, Fereşte, Zen-i İrani der Sefernameha, İntişarat-i Cacermi, Tehran, resimli, 185 sayfa 1381.

Recebi, Muhammed Hüseyin, Meşahir-i Zenan-i İrani ve Parsiguy-i ez Ağaz ta Meşrute, Suruş, Tehran, 1374.

Rençber, Muhammed Ali Muş'a'sa'iyân, Agah yayınları, Tehran, 1382.

Robert Dankoff, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin önceki baskısında yer almamış olan "Mum söndürmek" anlatısı", çeviri: Nureddin Gemici, Turkish Studies, 14. sayı, 2009.

Sadigi, Gulam Huseyn, Conbneşhay-i Diniy-i İrani der Garnhay-i 2 ve 3 hicri, İntişarat-i Pa-jeng, Tehran, 407 sayfa, 1375.

- Salur, Sebuktegin, Memuriyet-i Men Berayy-i Sefer-i Be Ağmag-i Efsanehay-i Garb (11. bölüm), Cevanan, yıl 5 sayı 10. s. 17.*
- Sansun, Sefename-I Sansun, terc. Taki Tefazzuli, Tehran, İbn Sina, 1346.*
- Seferi, Nimetullah Galiyan, Kaveş-i der Ceryanha ve Beraynedha, Naşri-i Bergozidey-i Sali, 1373. Astan-i Guds-i Rezevi, Meşhed, 412 sayfa, 1378.*
- Sultani, M. Ali, Kelam-i Serencam, Elyazmaları, Şahsi Kütüphane.*
- Sultani, M. Ali, Kıyam-i Nehzethay-i Aleviyan-i Zagros, c 1. Tahran, Süha yayınları*
- Sultani, Muhammed Ali, Derunmayehay-i Muşterek der Serencam, Velayetname, Buyruk, İntişarat-i Suha, Tehran, 1390.*
- Sultani, Muhammed Ali, Tarih-i Handanhay-i Hakikat, Meşairi Mutaahhiri Ehl-i Hak Der Kirmanşah, 1384 Tehran, Suha yayınları.*
- Tevekkuli, Muhammed Rauf Aşayir ve İlat ve Tevayif-i Kord, Ali Ekber Veagyinigar-i Kordistani, İntişarat-i Tevekkuli, Tehran, 1381.*
- Tevekkuli, Muhammed Rauf, Tarih-i Tasavvuf der Kordistan, s. 12, İntişarat-ı İşragi, Tahran.*
- Yörükhan, Y.Ziya, Anadolu'da Aleviier ve Tahtacılar, Ankara, 1998.*